

KASVATUS.

Nr. 7—8

3 aastakäik.

APRILL

1921.

A. Albo.

1921 a.

KASVATUSTEADUSLINE AJAKIRI.

EESTI ÕPETAJATE LIIDU HÄALEKANDJA.

SISU:

1. J. Annusson: V. õpetajate kongressi ootel.
2. A. Öunapuu: „Kalevipoja“ õpetamine koolis.
3. V. Orav: Ajaloo õpetamisest ja selle puudustest.
4. Prof. Polovtsevi järele H. M—ik.: Suguelu küsimus koolis.
5. Th. Talmann: Kooliuuendus välismaal.
6. KIRJANDUSEST: K. Luts: Mõned märkused ja parandused A. Veidermanni „Eluta looduse“ raamatu kohta. — J. Port: J. Kalkun. Loodusteadlised õpetatekonnad. — Andr.: Rich. Kivit, Minu raamat „Laulud ja pildid lastele“.
7. ORGANISATSIOONIDE TEATED: Eesti Õpet. Liidu asemikkude kogu koosolek. — V. Ülერიიკლსე õpetajate kongressi kava. — Õpetajale, haridustegelastele ja kirjastusaridele. — Koolidele ja õpetajale.

Toim aadress: Pikk tänav nr. 54, telefoni nr. 14-53.

Soovitame õpetajatele ja õpilastele kevadisteks ja suvisteks vaatlusteks

Zooloogias: dotsent **H. Reichenbachi**

„Zoologia praktikum keskkoolidele“ ja „Juhe zooloogilisteks vaatlusteks“ I. (Akvaarium)

Botaanikas: **H. Männik'u**

„Õistaimede määramise kaustik“

Kodumaa tundma õpimiseks ilmub mai kuu algul **G. Wilbergi**

„HARJUMAA“

K.-Ü. „LOODUS“, Tartus Rüütli tänaval nr. 13.

Järva Maakonna koolivalitsus

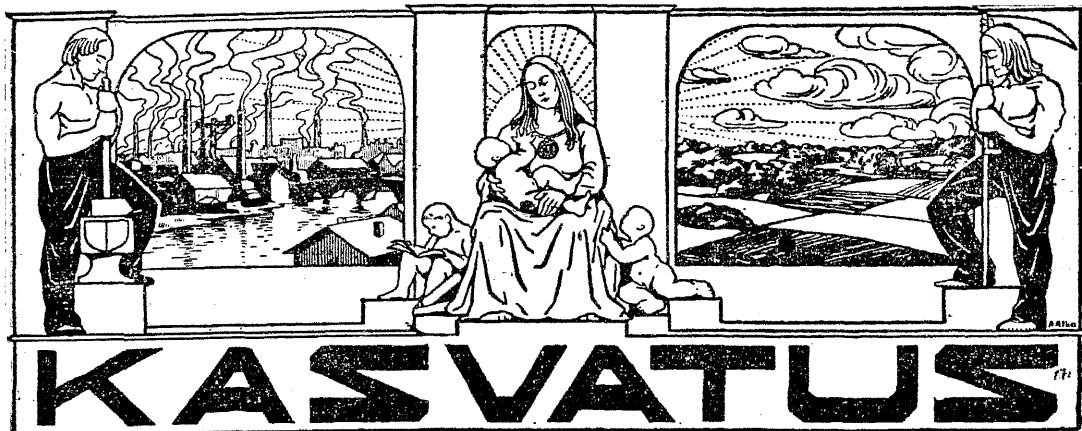
vajab:

- 1) Õpetajaid alg-, kesk- ja kõrg. algkoolidesse;
- 2) alg- ja kõrg. algkoolide juhatajaid;
- 3) tagavara-õpetajaid.

Koolijuhatajail tuleb hiljemalt 1. maiks ametisse astuda. — Sooviavaldustele tulevad teated hariduse ja sennise tegevuse üle juurde lisada.

Maakonna koolivalitsuse juhataja: **J. Söödor.**

Sekretäri k. t.: **A. Lusman.**

Eesti Õpetajate Liidu häälekandja

Nr. 7—8.

Aprill 1921.

3. aastakäik

V. õpetajate kongressi ootel.

J. Annusson.

Liidu juhatus eettepanekul otsustas asemikkude kogu järjekorralist õpetajate kongressi 16.—18. juuniks s. a. kokku kutsuda. Kongressi päevakord on juhatus poolt välja töötatud ja lugejad leiavad tema käesolevas «Kasvatuse» numbris.

Iga kongress on suure jõupingutusega ning aineliste kuludega ühendatud, sellepärast ei ole mitte ükskõik, misuguseid tagajärgi ta annab. Eriti on Eesti õpetajate kongress saanud kohaks, kus õpetaja püüab avaldada oma loomisvõimet ja kus ta toob esile oma rõõmud ning mured. Elav kongressidest osavõtmine näitab, et nende järele tööst tarvidust tuntakse. Seda suurem on kongressi korraldajate vastutus — nurja läinud ettevõtte võib asjale hoobiks olla, mille tagajärgi on raske parandada.

Elu on aga näidanud, et kongress seda viljakamalt töötab, mida põhjalikumalt küsimused kohtadel ette valmistatakse. Selles mõttes avaldab Liidu juhatus päevakorra võimalikult aegsasti ja loodab, et õpetajad kohtadel tema ajutiselt oma kõneaineks ja töökavaks võtavad. Sel teel veeretab Liidu juhatus ühe osa vastutusest oma õlgadelt ära — kongressi kordamineku eest on nüüd vastutav terve õpetajaskond.

Mis oleks V. kongressi ülesandeks?

Üleüldse on kongressi päevakord õige laia ulatusega, nii et võiks kahtlus tekkida, kas saab teda kuidagi viisi põhjalikult läbi võtta. Liidu juhatus loodab, et seda teatud abinõude tarvitamisel suudetakse teha. Kõige pealt kavatakse üht osa päevakorrast ainult pealiskaudsemalt puudutada. Üksikuis küsimustes oleksid ainult ettekanded, ilma et neile tarvitseksid resolutsioonide vastuvõtmiseks põhjalikud läbirääkimised järgneda. Teiste küsimuste üksikasjaline arutamine sünnib sektsioonides, kus igal kongressi liikmel võimalik on oma huvide kohaselt osa võtta. Muidugi maksab ka selle kongressi kohta üleüldine seadus: vähem sõnu, rohkem ettepanekuid! Seda pidagu iga kongressile sõitja meeles ja toogu juba valmis teesised kaasa või saatku need aegsasti Liidu juhatusese kirjalikult kätte.

Kongress tahab nii pooleli jäänud tööd jätkata kui ka uut algatada. Senni on olnud töö põletispunktiks algkoool. Tehtud töö on ka meie uue kooli välimise ning sisemise elu peale suurt mõju avaldanud. Nüüd tuleb püüda algkooli neil alustel süvendada, mil ta rajatud. Tuleb saada ülevaade sundusliku alghariduse teostamisest (tegelikust küljest hinnates), tuleb ühtlasi ka neid tagajärgi tundma õppida, mis meie uuendatud

kool senni on annud. Kaalumisele tulevad ka mitmed tegelikud ja meetodilised küsimused — uued õppekavad, kooli lähendamine töö põhimõttele, kooliaiad jne. Oleks tarvis ka seisukohta võtta laste koolieelse hariduse kohta, mis asjas vaated väga mitmekesised on.

Kui eelmisel kongressil keskkooli ainult suurtes joontes puudutati, siis tuleb nüüd temaga seda rohkem tege- mist teha. Uus keskkooli seadus on teoksil, tuleb nii mõneski küsimuses sei- sukohta võtta, mis mineval kongressil vastamata jäi ja mille peale ka koolisea- dus vaevalt suudab vastata. Keskkooli sisuline osa, tema õppetegevusline ula- tus (õppekava piirid), vahekord teiste õppeasutustega, võõraste keelte küsimus on nii võrd tähtsad, et nende otsusta- mist ei tohi enam edasi lükata.

Keskkooli sektsioonis tuleks puudu- tada ka erikoolide küsimust, see oleks aga rohkem mõtte liikuma pane- miseks ja küsimuste ülesseadmiseks VI. õpetajate kongressi jaoks.

Eri sektsioonina esineb täiendus-

haridus (haridus väljaspool kooli). On karta, et ametlikud kavatsused sel alal suuri tagajärgi ei anna. Juba see on põhjuseks, et õpetajaskond küsimust tõsiselt arutaks. Teiseks peab aga õpe- taja tugev side oma endiste õpilas- tega ja seltskonnaga olema, kui ta tahab haridustöös võimalikult häid tagajärgi saavutada.

Lõpuks on õpetajate päeva- küsimused, mis võiksid palju mõt- tevahetust esile tuua. Juba õpetajate enestevahelise läbikäimise ja koolikoh- tade küsimus annaks mitmeks päevaks materjali.

Mitmed neist küsimustest tulevad kohe selle peale järgneval Uhis-Soome kongressil Helsingis uuesti arutusele, mispärast oleks tähtis, et küsimuste peale tõesti selged vastused antaks.

Kordan veel — Liidu juhatus teab, et tema peal on suur vastutus kongres- si kordamineku eest, kuid ta arvab, et päevakorra avaldamisega ning kaastö- le kutsumisega on saanud vastuvajaks ka terve õpetajaskond.

„Kalevipoja“ õpetamine koolis.

A. Omapuu.

«Kalevipoeg» on meie algkooli viienda õppeaasta kavasse mahutatud. Ei öelda seal, kas mõistetakse Kreutz- waldi või rahvasuu «Kalevipoega». Et esineb nõue «tähtsamate kohtade pähe- õppimine», siis võib seda küll Kreutz- waldi omaks arvata, sest harilikult õpi- takse laule, aga teist laulukujulist meil pole. Ei oleks vist üleliigne sel puhul küsimust lähemalt käsitada.

Vene surveaegadel oli meil tarvis pide rahvusliku vaimu kasvatamiseks koolis. Väga kohane selleks näis ole- vat Kreutzwaldi «Kalevipoeg», sest «kuulsat eepost» ei julenud ka musterriigi valitsus avalikult keelduda, aga seletusi võis igasuguseid tema kõrval anda ja eestlastest kui väärtuslikust kultuurarah- vast rahvusliku iseteadvuse äratamiseks kõnelda. Töö enese käsitus jäi enam pealiskaudseks aja puudusel. Oppijatel tekkis ainult arvamine kui kuulsast ja väärtuslikust eeposest. Võõraste kaine- mad arvustused tembeldati kadeduse avaldusteks ehk paremal juhtumusel vaad- dati kahetsedes, tõntsust andeks andvalt,

puuduste osutajat ja öeldi need kõik vääritudamad olevat, sest mõeldagu milli- ne oleks «Kalevipoeg» saanud, kui ta mõnisada aastat varemini oleks üles kir- jutatud. Kreutzwaldi «Kalevipoeg» ole- vat ainult «varemed suurepärasest ehi- tusest muistsel ajal».

Arvamisi «pikast laulust» suggeree- ris Kreutzwald endale Dr. Bertrami väidete ja ühe setu laulik-eide ütluse najal, et olla üks pikk laul, mida kol- mel päeval ei jõutavat ära laulda*). Ni- metatud arvamine maksis viimse ajani, olgu et Kreutzwald ise elu lõpu poole seda arvamist püüdis lõhkuda. Peeti seda lihtsalt vanaduse nõtruse avaldu- seks. Alles «Kalevipoja» juubeli aastal peetud K. Leetbergi «ketserlik» kõne, «kui pikalt on Kalevipoeg rahva luuletus», suutis vanu arvamisi kõigutada. Sama arvamist, et «Kalevipoeg» kunagi pole laulu kujus rahvasuus olnud, toetas suu- rem tutvunemine rahvaluule ja «Kale- vipojaga». Seega oleks luulekuju «to-

*) See lugu kõneleb Kristusest.

redast muistsest ehitusest» purustatud. Jääks Kreutzwaldi «Kalevipojal» oma jälgadel seista ja endal oma nõrkuste eest ise vastutada. Pole enam võimalik vabandada vigu hilise üleskirjutamisega.

Kui Kreutzwald a. 1850 asus «Kalevipoja» kokkuseadmisele, oli andmeid kaunis vähe, ja needki olid proosas. «Kalevala» eeskuju ja «vana pikk lugu» nõudis aga rikkamat sündmustikku ja rahvalaulu vormi. Lisa saadi kõigi otsimiste peale vaatamata vähe, ja sündmustik jäi hõredaks. Rahvalauludes, mida oli 2000 ümber Kreutzwaldil tarvitada, leidus vaevalt Kalevi nimi. Kalevi sugukonna tegudest ei tea rahvalaulud üldse midagi jutustada. Siiski katsus Kreutzwald rahvalauludesse Kalevipoja ja teiste nime mahutades ja laule endid muutes kehvi andmeid rikastada. Niisuguseks tõendab K. Leetberg Kalevipoja isa haua käimise, mis algupäraselt tütre ema haua käimisest kõneleb. Ka «Salme laul» ja «Suur härg» ei kuulu rahvasuus «Kalevipoja» külge. Teisal on rahvalaulud «kaunistatult» lihtsalt lugude pikemaks venitamiseks paigutatud, tihti isegi sidumata (vaeselapse laulud XII., pulmalaulud I., ussisõnad XIII. loos j. n. e.). Sündmustiku täienduseks on veel osa muinasjutte tarvitatud, kus Kalevipoeg polegi tegelane, vaid kuhu ta on vägisi vahetatud teiste tegelaste vastu. Niisuguste hulka kuuluksid: vastase otsija karjapoiis päästja, pahareti tüli lahendaja, põrgus käija ja mõned muud*). Ka Soome ained on lisa pakkunud (Kullervo nooriga, suure tamme raiuja). Kui siis Kreutzwald lisas veel osasid «võltsi vallast» ja «mõtte magasin», venis lugulaul peale väikest rookimist 18993 rida pikaks, millest 8258 rida puhtaks rahvalauluks märgitud. Sellestki arvatakse õige väike protsent (M. J. Eisen) muutmata rahvalaul olevat. — Näeme siis mitmesugused ained olevat kombineeritud lugulauluks ja valatud ainult Kreutzwaldile omasesse rahvalaulu meeletuletavasse vormi. Et rahvasuu ei sisuliselt ega vormiliselt sarnast «Kalevipoega» ei tunne, tuleb pidada Kreutzwaldi töö rahvalaulel põhjenevaks k u n s t l u u l e k s .

*) M. J. Eisen — «Kalevipoja esiisad».

Rahvasuus on Kalevipoja teod üksikult, koondamata mõnesuguse ühe sündmuse ümber; ühendada ei jõudnud neid ka Kreutzwald. Rahvas kõneleb Kalevipojast kui hirmus suurest tugeva jõu ja suure magamisega hiiust; Kreutzwald on püüdnud selle kõrvale paigutada ka hingelisi omadusi rohkemal määral, aga ikka domineerivad temas ürginimlikud instiktid ja võimed, ning seega jääb ta meile h i i u k s, kelle saatuse vastu me vähe huvi tunneme. Tegelase vähestele huvitavusele ja ebamäärasusele on teoses liitunud stiililine konarus, pikavesisus, venivus, sisukehvus, ainete korraldamatus, mõtete segasus ja raskus (näit. sissejuh. 72—73 «Ohul helid õrnad healed, panid parmu põrisema...» III. l. 100—101 Palus oli metsa pulli, koerte jälgil mehed leidnud...»). Kui juure arvata mõttetumalt tarvitatud -da, -na, -te, -de, -dane, -tane, -nele jne. silbid; -maie ja -tie väärad ehk -tile, -des ja -nessa*) lõpud, mis igal võimalikul ja võimatul juhtumisel tarvitatud; meetrika ja prosoodia vastu eksimused rahvalaulu jälgendustes; sõnade ortograafia ja muutmise ning lause vead; eksitavad saksa-pärasused («saagu, saagu ma sajatan, saagu sa soosse surema»... ehk «kaugel näen kodu kasvama»); alatised lugejate poole pööramised, vastaste vihitud, geograafilised referaadid ja väärad parameetrisid, (pikemalt v. J. V. Veski — «Kalevipoja parandamisastmed», Eesti kirj. 1918—1919), siis on aru saada «Kalevipoja» ebaloetavus.

«Kalevipoeg» on vähemal määral ju parandatud ja selle parandamisest palju kõneldud. On parandamist eitatud ja soojalt selle poolt kõneldud. Parandamist on ka Kreutzwald ise ette näinud (kiri Schiefnerile 17. X. 1858). Suurema ulatusega parandamise tagajärjed on siiski küsitavad, sest ärkamisajaga on seotud Kreutzwaldi «Kalevipoeg», ja mitte parandatud, ja vaevalt suudab parandaja kuigi palju tema kirjanduslikku väärtust tõsta. Tuleks rahvalaulu vormi sunnitud käsitöö. Siiski on siin raske midagi ette öelda.

Raske on asuda «Kalevipoja» õpetamisele, tundes kõiki ta puudusi. Mis mõ-

*) -nessa täidab 11 funktsiooni (J. V. Veski — E. K. 1918—1919).

te on töö, kui tead, et tunnis ei rahulda ühtki põhinoet, mis emakeele tunnil otsekoheseks ülesandeks. Pole ju «Kalevipojas» ei õiget keelt, ei korralikku stiili; ei ole rahvalaulu, ega rahvakombeid; ei hari me kirjanduslikku maitset, ei kasvata rahuldavalt esteetiliselt tundeid neil vähestel kordaläinud kohtadel, mille maitsemine vigade rägastikus võimata. Võetagu ka kõige paremad kohad, nagu «Rõõm ja mure kak-sikvennad»... või «Isamaa ilu hoiledes»... Esimeses võib leida 7 rea kohta 3 jämedamat ja 3 vähemat prosoodia viga ja üks väär sõnasünnitus. Teise katkendi 9 rea kohta on 3 jämedamat ja 2 vähemat prosoodia viga ning kahe sõna käänamine vale. Kui võtta M. Kämpmanni lugemikku paigutatud kokkuvõtte «Kalevipoeg ema otsimas», mis seega tahab olla parem osa «Kalevipojast», ja kui jätta tähele panemata väiksemad keele vägistused (peale liiva pro pealla liiva, sõlmitused j. n. e.) ja ortograafia vead (kolmekesti, kauemine, lahtijäänud pro lahti jäänud, sest õeldis j. n. e.), kui silmas pidada, et katkend on parandava käe alt läbi käinud, siis näib liig olevat see hulk prosoodia vigu, väär vorme (vainuele, palgesida, jälgil, sõnumida), võõriti tarvitatud sõnu ja vorme (sammud pro jäljed, kestis pro ulatas, kadunesse pro kadus, juhtigu pro juhatagu, muljutused pro muljumised, soovituste pro soovimiste, vallal pro vallali, langutusel) ja halbu lauseid (Ara võta aega viita). Reprodutseeritavad kujud on kahvatud, tühje sõnu palju, mis ainult silpide arvuks lisatud. Terves tükis ilmub mingi keele abitus, mõtete vežisus ja magedus rahvalaulu kõrval. Kui võtta K. Leetbergi märgitud üks rahvalaulu tundemärk: «rahvalaulu laused ei ulata kunagi ühest laultureast teise, ja reaga lõpeb ka lause või selle osa», siis ei leia meie palju, mis selle nõude rahuldaks. — Et nüüd vähegi «Kalevipojasse» tungida, tema mõisted, tema väärtused ja vead selgitada, kõik 20 laulu läbi võtta ja osad pähe õppida, jätkub tööd peaaegu terveks talveks, ja kui siis seda närvide pingutust, seda tööd

ja vaeva saavutuste kõrvale seada, siis susi söögu «kuulus eepos» kõige vigadega! Ei, sarnasest «Kalevipoja» käsitamisest jääb ainult haavatud keele ja ilutunne, väär arvamine rahvalaulust ja kibe enesetunne tühjast tööst. Emb kumb, kas läheb õpilane keele vastu lohakaks, ehk satub lauluisa ise pilke alla vigase keele pärast. Ei tea ju nüüdki meie haritlased Kreutzwaldist palju enam, kui et tal vigane keel olnud. Sarnast arvamist meie ärkamisaja tulisemast eestlasest ja sügavama-hingelisest laulikust kasvatada aga oleks kurb. Ei tõsta rahvuslikku tundmust ka asi, mille puudusi teravalt tunned ja mille väärtused kipuvad kahvatama. Kui siiski arvatakse, et need lood ärkamisaja teguritena tulevad eraldi teistest muinasjuttudest õppida, siis käsitatagu neid proosas ja õige lühidalt, õppe eesmärki mitte pilgukski silmast lastes. Kreutzwaldi «Kalevipojast» võiks siis öelda, et tema katsus omal ajal Kalevipoja muinasjuttudest j. m. värssida lugulaulu rahvalaulu vormis, mida mõned hakkasi võõriti eeposeks pidama*). Et Eesti keel ja rahvalaulud olid siis veel uuri-mata, sattus töösse palju keele ja värsi vigu, ja et teoses on siiski palju ilusaid kohti ja Eesti rahva sündimisel on tal õige suur tähtsus olnud. — Lähem tutvustamine jäetagu keskkoolile, kus siis «Kalevipoja» väärtused ja ebaväärtused selgitatagu ühenduses Kreutzwaldi ja ärkamisajaga koduse lugemise kaudu. — Algkoolidele seatagu hästi kokkuvõtlik, korraliku keele ja kunstväärilise käsitamisega lühikene «Kalevipoeg» ühes mõne näitega Kreutzwaldi omast; teose jaoks tarvitatagu rahvasuu ainete kõrval veel idealiseeritud osad Kreutzwaldilt. Senni tuleks läbi ajada raamatuga — M. J. Eiseni «Eesti muistsed jumalad ja vägimehed», mida aga soovitada ei saa selle labase keele ja stiili pärast, mis õpilastele kergesti külge hakkab ja mille jäljendustega tuleb jälle pärast võidelda.

*) Kreutzwald ise nimetas «Uks enemuistene Eesti jut».

Ajaloo õpetamisest ja selle puudustest.

V. Orav.

Meil käivad vahete vahel ka revideerijad koolides, aga ajaloo eriteadlasi nende hulgas senni ei ole nähtud ja seda, mis need, enamasti matemaatikud, head või halba on kuulnud ja näinud ajaloo tundide «katsumisel», ei tea vist keegi peale haridusministri ja võib olla ajaloo õpetaja, kelle tunnis revident viibinud. Lugemata hulk teisi ajaloo õpetajaid käivad aga vana rada edasi, ilma et teaks, kui hästi või halvasti nad oma ainet käsitavad. Veel puuduvad meil laialisema ulatusega avalikud aruanded, mis avaks silmad algajaile, hoia-tuseks ja virgutuseks oleks ka vanema-tele õpetajatele.

Vene ajast on mul meeles paar sarnast aruannet, mis tuntud pedagoogide ja eriteadlaste poolt kokku seatud. Need võiks eeskujuks olla meie haridusminis-teriumi tegelaste ja kasulikuks me-oodiliseks näpunäiteks igale ajaloo õpe-tajale.

Luban enesele mõned väljavõtted te-**ha** neist aruannetest, millest esimene il-mus trükis 1905. aastal (Проф. А. Н. Ясинский — „Отчетъ о постановкѣ пре-подаванія истории въ Рижскомъ учебномъ округѣ“) ja teine — 1912. a. (Проф. И. И. Лаппо — „О преподаваніи истории въ среднихъ учебныхъ заведеніяхъ Риж-скаго учебнаго округа“, kogutöös „Къ вопросу качественного подъема средней школы“).

Esimese aruande autor on endine Tartu ülikooli professor, pärastine Schelaputini nimelise Pedagoogika Ins-tituudi direktor Moskvast, teise autor — ka Tartu ülikooli professor.

Viimase arvamise järele oleneb edu-**kas** töö ajaloo õpetamisel, nagu iga tei-se aine käsitamiselgi, mitmest tegurist, nagu: 1) õppekavade, mis sundusli-**kud** õpetajatele täitmiseks, 2) õpetaja isikust, 3) õpilaste koosseisust j. n. e.

Meieaegseid õppekavasid arusaada-**valt** ei või võrrelda veneaegsetega. Sel-J. Lappo arvamistest tol ajal maksvate leparast lähen vaikides, mööda prof. J. ja valitsevate õppekavade kohta. Eesti koolid, eriti keskkooli ülemad klassid käisid senni tuldjoontes küll veel Vene programmide järele, kuid siiski teata-**vate** muudatustega, mis tingitud Eesti

kooli tarvetest ja ülesannetest. Algkoo-**lile** ja neile vastavatele keskkooli ala-matele klassidele on juhtnööbrikena väl-ja töötatud ja õpetajatele, sunduslikuks tehtud õppekavad, mis trükitud «Kas-**vatuses»** nr. 6, 1919.

Et need ajaloo kavad esimese astme koolile puudulikult on kokku seatud ja ilma seletuskirjata avaldatud, seda ei salga vist ministeeriumi ametnikud ise-gi. Katset neid arvustades pisut paran-dada ja oma seletuskirjaga varustada, tegi mullu Tall. õp. s. ajaloo sektsioon (v. «Kasvatus» nr. 8—10, 1920). Nime-tatud sektsioon lootis, et tema algatatud töö leiab vastukõla ka teistes õpetajate ühingutes, kuid peab tähendama, et see vagaks sooviks, hütüdjaks hääleks kõr-bes jäi, mitte sellepärast, nagu oleks meil õppekavade asi täiesti korras, vaid mingisugustel teadmata põhjustel, kas õpetajate loiduse või selle pärast, et pa-rempoolsed «pahempoolsest» (!) «Kasva-tusest» ja algatatud tööst kui punasest tõbest hirmuga eemale hoidsid.

Kuna niiviisi puuduvad meil eesku-**julised** õppekavad algkoolidele osaliselt ja keskkoolidele täielikult, siis iseene-**sest** mõista ei ole Eesti ajaloo õpetajal tema aine käsitamisel vähematki abi esimese teguri (õppekavade) poolt. Umbkaudu kobades, vanade traditsioo-**nide** järele käies õpetatakse ajalugu koo-**lides**, tihti nii, kui õpetaja mäletab se-da oma nooreea aastatest ja ajaloo tun-**didest** alg- või keskkoolis. Eksimised ja vead siin ei lange mitte sedavõrd meie õpetajaskonna peale, kui haridusminis-**teriumi** peale, kës 3—4 aasta jooksul ei ole suutnud kindlaid ja selgeid õp-**pe** kavasid välja töötada või inimesi sel-**lele** tööle rakendada. Huvitusega ja teatava põnevusega ootame sellepärast nende kavade ilmumist, mille kohta ju-**tud** juba pikemat aega õhus liiguvad. Küll oleks hea, kui uued kavad suu-**daksid** vähendada üleüldise ajaloo pro-**grammi**, mis päritud Vene ajast! Nagu omal ajal Venemaa valgustajad — Tea-**duste** Akadeemia professorid — Vene-**maad** ja selle ajalugu ei tunnud või vä-**he** tundsid ja selle asemel õpetasid Ve-**ne** lastele üleüldist ajalugu, nii meil, kus Eesti ajalugu (kui teadus ja kui

õppeaine) veel välja arenemata, tuuakse rohkesti materjaali vana- ja keskajast, Lääne ja Ida riikidest, kitsendades aega ja piire kodumaa ajaloo jaoks ja luues takistusi selle kiiremaks ja edukamaks uurimiseks ning otstarbekohasemaks käsitlemiseks.

Teise teguri — õpetaja enese — juures tuleb aga pikemalt peatada, sest viimane on suures enamuses üks ja seesama nii nüüd, kui tol ajal, mille kohta käivad prof. Jassinsky ja Lappo aruanded. Mis viimaste poolt tähele pandud, kordub — kardan ma — veel tänapäev. Sellepärast —

«kus viga näed laita,
seal tule ja aita.»

Silmapaistvam puudus on siin ajaloo õpetajate nõrk ettevalmistus oma elukutsele. Küll on aastasadade jooksul tuhanded inimesed pead murdnud ajaloo otstarbekohasest õpetamisest ja teatud didaktilised võtted välja töötanud, kuid nende kogemus ja vilumus on mitmele ajaloo õpetajale veel terra incognita. Leidub õpetajaid, kes koolitööle asudes ajaloo meetodikat kuulnud ega näinud ei ole. Ilma teoreetilise ettevalmistuseta algavad nad praktilist tööd alg- või keskkoolis. Siin juba pikapeale kujuneb välja õpetaja oma meetod neist mälestustest, kuidas teda enast omal ajal õpetati, mõtetevahetusest vanemate õpetajatega ja oma koolijuhatajaga, pedagoogilise ja meetodilise kirjanduse lugemisest ja venese katsetest ning kogemustest.

Eesti koolivalitsus on püüdnud ses suhtes (õpetajate eneseharimises) jõudu mõõda vastu tulla. Nii korraldati mõõdaläinud suvel kursused algkooli õpetajatele pea igas maakonnas, kus tähtsal kohal seisib just ajaloo kursus ja ajaloo meetodika. Ka pannakse selle peale rõhku avatud Eesti õpetajate seminarides. Kas korraldatakse mingisugused pedagoogilised kursused ka ülikooli lõpetajatele, on mulle teadmata. Soovitav oleks nad nii sama, kui kaivatsetavad kursused üliõpilastele — aseõpetajate kiires korras ettevalmistuseks.

Mis iga kool ise võiks teha oma õpetajate edasiharimiseks, oleks vast järgmine: 1) raamatukogu täiendamine uuemate käsiraamatutega pedagoogika, pedagoogilise psühholoogia, kooli tervishoiu ja meetodika alalt, 2) võimalikult

sagedad ja mitteametlikud õpetajate omavahelised mõteteavaldused teatud õppeainete käsitlemisest, 3) samalaadilised kõned koolijuhataja ja aineõpetaja vahel, 4) õpetajate viibimine oma kolleegide tundides, kui see vähegi võimalik on j. n. e.

Hoolikas ettevalmistus ja tõsine eneseharimine on tarvilised selleks, et alati oma ainet valitseda, ajaga kaasa samuda ja nii ütelda «asja kursis» võiks olla.

Patustusi ses suhtes, kus õpetaja oma ainet hästi ei tunne või võõriti seda mõistab, toob ette prof. Lappo nende 30 keskkooli kohta, kus tema revideerimisel käinud, üsna rohkesti. Näiteks Tannenbergi lahingus ühe väga haritud ja teadja õpetaja arvates olla Saksa ordu poolakate poolt lüüa saanud, peaks aga mõistma: poolakate ja leedulaste ühendatud väe poolt, kus juures Smolenski (nii siis mitte, Poola) polk otsustava pöörde lahingus tõi; ehk veel: 1569. aastal ühinenud Poola- ja Leedumaa nimetatakse alati ebakohaselt Poolamaaks, kuna selle kaksikriigi õige nimi oleks rzezcz pospolita; ehk veel: «Poolamaal XV. a. s. teisel poolel oli kaks usku: katoliiku ja õigeusk, misugune arvamine näitab, et 1) Poolamaa ja Leedumaa ühte sulatatakse ja 2) unustatakse mitmed muud usulahud (protestantism, anabaptism, juudiusk j. n. e.); veel: Bresti unioon ei olevat õigeusu doogmasid muutnud, kuna Lappo rõhutab just vastupidist: doogmad muutis katoliiklikesteks, aga välised usukombed jättis puutumata.

Prof. Jassinsky, kes muu seas ka viies Tallinna keskkoolis ajaloo õpetamist pealt kuulanud, lisab omalt poolt veel mõned patustused teaduslikkuse vastu juurde. Näiteks — keegi õpetaja kinnitanud, et «Karl Suur tahtnud feodalismi arenemist seisma panna», kuna tõelikult Karl Suur alles andis lõputliku kaju feodalismile ja oli õige feodaalse riigi looja. Sama õpetaja ütelnud, et «kolooniid andsid end võimsate isikute ehk feodaalide alla», mis ka tõele ei vasta, sest kolooniid, kui sarnased, olid maa külge kinnitatud ja ühtlasi maaomaniku võimuses, nii et nad kellegi teise võimu alla anduda ei saanud; kui aga taheti öelda, et vabad talupojad said vahest kolooniideks, siis on see küll õige, kuid sarnaselt korral

jäi õpetaja mõte õieti välja ütlemata. Teine õpetaja küsib: missugune valitsusviis oli Saksamaal pärast Karolingisid? Opilane vastab: valitav. Jah, valitav — kordab õpetaja, kes peaks teadma, et sarnast valitsusviisi üleüldse ei olegi. Kui ta aga tahtis öelda, et keskaegsel Saksamaal kuningad (hiljem keisrid) monarhistliku võimu edustajatenä olid valitavad, siis oleks pidanud ta seda selgesti välja ütleva juurde liisades, et valimise puhul püüti siiski pärivuse printsiibist kinni pidada. Koltmanda õpetaja arvates «araablased olid metsrahvas ja nad laotasid islami laiail tule ja mõõgaga», kuid esiteks ei või araablasi metsrahvaks pidada: nende kultuurilised, religioonilised ja kaubanduslikud läbikäimised teiste, haritud rahkävastega ulatavad kaugemasse vana aega tagasi; ammu enne Muhammedi olid neil linnad, rikkalik rahvaluule ja omapärane eluolu; mitmed araablaste suguharud tunnistasid ristiusku j. n. e.; teiseks — püha sõda kuulutas Muhammed ainult uskmatautele ehk paganatele, kuna kristlaste, juutide ja Persia tulekummardajate vastu ta täiesti salliv oli tingimusel, et nad teatud maksu annaksid. Ekslik on ka arvamine, nagu oleks tshehhid «majesteedi kirja» põhjal saanud õiguse kaht defensori (kaitsjat) valida: defensorite (mitte 2, vaid 30) valimise õiguse said ainult protestandi usku, aga mitte kõik tshehhid üleüldse. Jutustades patriarh Niikonist ja trükitud raamatute parandamisest õpetaja tahab trükikunsti tähtsust alla kriipsutada ja ütleb, et trükitud raamatutes leidub vähem vigu kui käsikirjades, ja enne trükikunsti ülesleidmist olevat haridus ainult rikastele kättesaadav olnud. Selle vastu prof. Jassinsky tähendab, et vigade rohkus manuskriptides ja raamatutes on sellest, kes käsikirja või raamatu autor ja korrektor on. Mis puutub aga hariduse kättesaadavusse, siis ei tohi unustada, et keskaegses Euroopas hariduse keskkohtaks kloostrid olid, kuhu pääsis nii rikas kui vaene, ja ka keskaegsetes ülikoolides õppisid enamasti vaesed üliõpilased.

Teaduslikkuse vastu patustavad ka need õpetajad, kes lubavad enesele omavolilisi, põhjendamata oletusi ja arvamisi. Näiteks keegi õpetaja, tahes õpilastele greeka-persia sõdade tähtsust selgitada, hakkab oma arvamisi tooma

sellest, mis siis oleks sündinud, kui võitjaks perslased oleks jäänud. Õpetaja jõuab otsusele, et greeka kultuur oleks siis langenud ja praegune Euroopa oleks hoopis teisiti välja näinud. Sarnased arutused sellest, mis oleks olnud, kui üks või teine ajalooline sündmus oleks teisiti kujunenud, kui ta tõelikkult oli, on täiesti otstarbetud ja valed. Ajalugu ammutab oma sisu alati tegeiikust elust, tõelikkusest, jutustab seda, mis inimesõ või üksikute rahvuste elus tõesti on sündinud. Kuna ajaloo protsess väga keeruline nähtus on, siis on raske või otse võimatu ette ütelda, missugused tagajärjed oleks tekkinud, kui mõni tähtis sündmus teisiti oleks lõppenud, kui ta tõesti oli. Nii ka esoleval juhtumusel oleks võinud oletust hoopis teises sihis ja valguses teha. On ju teada, et Väike-Aasia greeklased, kes aastasadaj järjestikku Persia võimu all seisnud, olid oma suguvendadest Euroopas hariduse poolest palju kõrgemal (enne Greeka-Persia sõdasid). Oleks võinud ka meelde tuletada, et kultuurrahvaste allaheitmine vähem haritud võitjate poolt tihti kultuuride ühtesulamist ja värskendemist kaasa toob, nii et ajajooksul õitsva, veel kõrgema kultuuri loob. Oletuse libedale teele astudes võiks siin ju tõendada isegi, et perslaste võit greeklaste üle oleks kiirustanud ajaloolist protsessi — Greeka kultuuri lähenemist idamaade kultuurile, mis muidu 2—3 sada aastat hiljem sündis (Aleksander Suure ja tema järeltulijate aegus).

Prof. Lappo tunnistas õigusega, et raske on õpetajal alati ja igas küsimuses ühtlasi teaduslikult ettevalmistatud olla, kuid see on siiski iga ajaloo õpetaja ideaal, mis mitte just kättesaamatu ei ole.

Ühtlasi peatab J. J. Lappo selle juures, missuguses keeles õpetaja oma teadmised peab edasi andma, ja leiab, et ka keelevead võivad võõra mõtte anda ja võõrastavalt kõlada. Näiteks: «Karl Suur suri ristiusu komba järele»; «VIII aasta konstitutsiooni eesotsas seisis Prantsusmaal esimene konsul»; «piiskop ja vaimulikud vaigistasid Novgorodis vjetshet»; «Suvorov nõudis, et soldatid iga laupäev läheksid sauna suplema; j. n. e. Võõrastavalt kõlab rõhk sõnades: Hannover, Metternich, Cluny, Schmalkaldén j. m. t.

Nii õpetaja enese, kui ka tema õpilaste keel peab olema täiesti selge ja õige. Ainult siis harjuvad õpilased vahet tegema sõnade valikus oma mõtete väljendamiseks ja loobuvad sõnade lohakast või hoolimata tarvitamisest, mis tunnistab ja piirib tihti mõtlemise lohakusega või hoolimatusega. Näiteks defineeritakse: «kaelakohtu asjad need on enam suuremad, tähtsamad, kodanlised — väiksemad»; ehk: evangeeliumi tekst (sõnad) «saagu üks kari ja üks karjane» (jutustuses Kaasani vallutamisest) nimetatakse palveks; sõna «konstitutsiooni» tarvitatakse piiratud ainuvalitsuse mõistena j. n. e.

Iseäranis täpne keel peab olema küsimustes, millega õpetaja õpilase poole pöörab. Vastasel korral võib õpetaja puuduliku või koguni vale vastuse saada, pealegi oma süü närust. Esimese klassi õpilane — jutustab prof. Lappo — vastab Ivan III-mast; õpetaja küsib, missugune vapp sest ajast Venemaal oli; õpilane vastab, et kahepeaga kull; tahes lapsele meelde tuletada, et kulli rinnal oli ka vana Moskva vapp (püha Jüri), küsib õpetaja Vene keeles: одинъ орёлъ? mis peale õpilane masinlikult vastab: ei, kaks; kui aga õpetaja teisiti oleks küsinud (näiteks: kas on ainult kull, только орёлъ?), siis muidugi õpilane sarnast rumalust ei oleks ütelnud. Teises kohas õpetaja küsib: mis on Inglismaa? oodates vastust Inglismaa riiklisest korrast. Või küsitakse: missugused on riigid? tahes teada, missugused riiklised vormid on tuntud. Küsitakse: mis on basma? kas kiri või nukuke? Peaks vastama: ei see, ega teine, sest basma oli khaaani näopilt. Ehk veel: mis seisus olid talupojad enne maa külge kinnitamist? Miks Niikonil tuli mõte raamatuid parandada? Kust tulid germaanlased, slaavlased ja kõik need rahvad? Mis ajast venelased olid Poolamaa päralt? j. n. e.

Mitmed õpetajad tarvitavad võõriti juriidilisi oskussõnu ja mõisteid, nagu: riik ja riigivorm, seadus ja komme (traditsioon), seadus ja õigus, kohus ja kohtu protsess, seisus ja klass j. m. t.

Keel ei pea mitte ainult täpne, õige ja selge olema, vaid ka puhas igasugu liigsõnadest, mis tüütuseni korduvad ja ilma tarviduseta võetud aina eksitavad. Nii armastavad mõned õpetajad korra-

ta: «noh», «noh, vaata», «noh, hea küll», «nii-nii», või lisavad iga küsimuse ette: «üttele», «ütelge», «ole hea, üttele», «olge head, ütelge» j. n. e. Kui osav kõneand puudubki õpetajal, siis kirjanduslik, puhas, selge kõneviis on ikkagi kättesaadav igale haritud isikule. Tarvis ainult alati valvel olla ja enese üle valitseda.

Ajaloo õpetaja keel peab olema veel oma tooni ja takti poolest kohaselt valitud. Ei ole sünnis ütelda: «Gracchused nägid, kuis orjad maad reostavad», kus juures õpetaja viimast sõna isesuguse rõhuga alla kriipsutab ja selle sõna kordamist õpilastelt nõuab. Ei või lubada ka sarnast nähtust, kui õpilane jutustades maksurentnikkudest ütleb: «nad korjasid maksusid kroonule, aga seal juures ei unustanud ka ennast» ja ise naerab tsüüniliselt, naeratab ka õpetaja.

Mis puutub tunniandmisesse enesesse, siis tuleb siin kaht külge silmas pidada: 1) õpilaste teadmiste kontrollereerimist ja 2) uue õppetüki ülesandmist. Esimene neist võtetest on tarvilik selleks, et näha, kas klass suutis oma ülesandest jagu saada ja kas üksikud õpilased tahtsid seda teha.

Õppetüki vastamiseks mõned õpetajad kutsuvad õpilase kaardi või kateedri juurde, teised küsivad kohalt. Esimene viis on otstarbekohasem, kui viimane. Kaardi juures vastajal ei ole kiusatust raamatusse või õppeabinõusse vaatamiseks, mis meelega või kogemata temal enesel või seltsimeestel lahti võivad olla. Viimastel ei ole nii hõlpus koolides sissejuurdunud seltsimehelikkude etteütelse kõmmet täita. Ka harjub kaardi juures vastaja end väliselt korrektselt üleval pidama, kui õpetaja selle järele valvab, kuna pingi taga küllakile ja seljakile laskmine j. m. tihti ette tuleb. Pealegi tuleb vastajat nii kui nii kaardi juurde kutsuda, et ta jutustuses ettetulevad jõed, linnad, mäed ja teised maakohad ära näitaks. Hoopis ise asi on sarnaste küsimustega, mis terve klassi või üksikute õpilaste poole pööratud kas avitamiseks vastajale või muidu õppetüki selgituseks ja täienduseks. Neid võib ja peab ainult kohalt vastama. Kuid sel korral olgu kõik raamatud ja õppeabinõud kinni pandud, sest tähtis on õpilaste eneste arvamisi ja teadmisi kuulda saada, aga mitte se-

da, mis pilku raamatusse heites vastatakse.

Uhe õpilase küsimine ei tohi kestev olla: alamates klassides mitte üle 4—5, ülemates — 8—10 min. Vastasel korral võib õpilane ära väsida, mille all tema vastus kannatab, ja teiseks — õpetaja kaotaks rohkesti omast kallist ajast teiste õpilaste kaasatõmbamiseks ühises klassitöös. Kestvat küsimisviisi selletab prof. Lappo õpetaja sooviga last eksamineerida, andmeid koguda vastuse õiglaseks hindamiseks, iseäranis küsimuste abil läbivõetud kursusest. Kuid lubatavad on ainult sarnased küsimused, mis lähedalt seotud ja tingitud käesoleva õpetükiga, aga mitte juhuslikud ja kaugemast minevikust, mis teataval määral juba ununenud. Näiteks oli üles antud võitlusest patriitside ja plebeide vahel, aga õpetaja küsib Salamise lahingust, Themistoklesest, Persia sõdadest, müütidest, greeka jumalatest j. n. e. Ehk veel: oli üles antud Poolamaast keskajal, aga õpetaja küsib Justiniaanusest, Karl Suurest, võitlusest keisrite ja paavstide vahel, Muhammedist j. n. e., kuna siin oleks tarvis olnud Poola ajalugu võrrelda teiste slaavi tõugu rahvastega ja nende ajalooaga. Veel üks näide: üles oli antud Hannoveri dünastia Inglismaal, kuid õpetaja laskis ainult üht õpilast sellest jutustada, kuna teised viis õpilast jutustasid Prantsusmaa ajalugu keskajast ja uuel ajal (feodalism Prantsusmaal, Kapetingid, Louis XIV, Kolbert, Hispaania pärandussõda, Bourgundia küsimus, John Law j. n. e.) ehk küll kohasem oleks olnud küsida Inglismaa ajaloo kohta, mida just ei tehtud.

Sel näol küsimine muutub tõesti eksamiks terve kursuse ulatuses, mis igal ajal ajaloo tunnil kordub nähtava sooviga õpilast «läbi kukutada», tabada teda küsimuse (või küsimuste) pealt, mis vastamata jääb (või jäävad). Asi võib isegi nii kaugele minna, et õpetaja küsib õpilaselt seda, mis veel ei ole õpitud. Näiteks oli üles antud Salamise lahingust, aga õpetaja teiste küsimuste hulgas nõudis vastajalt teateid Themistoklese pärastisest saatusest, mis peale terve klass ühel häälel vastas: «meie seda ei ole veel õppinud!»

Niisugune juhuslikkude, eksamineerivate küsimuste ettepanek nõuab küll

õpetajalt vähest tunnile ettevalmistust, sest midagi pole kergem, kui küsida mis meelde tuleb, kuid pedagoogiliselt on see täiesti lubamata nähtus.

Üksikut õpilast küsides unustab õpetaja tihti teised hoopis ära, ka siis, kui küsitav ei juhtu mõnda fakti teadma või ei oska kohaseid sõnu mõtte väljenduseks leida. Teine kord õpetaja saab isegi aru sarnasest lubamata õppeviisist, katsub siis terve klassiga koos töötada, püüab kõikide tähelepanu äratada ja nõuab kõikidelt õpilastelt vastuseid, kuid need katsed lähevad nurja, sest klass ei ole harjunud sarnase küsimisviisiga. Opetaja on sunnitud igale küsitavale õpilasele uuesti ja ikka jälle oma küsimust kordama, satub ise ärevusse, muudab koguni küsimust, ja õpilased vastavad valesti mitte igakord just teadmatuse pärast, vaid rohkem ootamatuse pärast uue küsimisviisi juures. On juhtumusi olnud, kus väljakutsutud õpilane tähele panemata jäetakse ja kohale saadetakse, vaatamata selle peale, et ta midagi veel ei saanud vastata, sest õpetaja küsis kõik aeg teisi, olgugi et ettekutsutud mitmel korral asjata kätt üles tõstis, tahes õpetaja tähelepanu enese poole pöörata.

Küside (ja seletusi anda) on tarvis alati valju häälega, siis ei ole karta valesti arusaamist, sõnade ja mõtete vasimist. Näiteks õpetaja küsib tasase häälega üle klassitoa: «Mis kuus oli asutatud Peeterburi linn?» Arvates, et küsitakse, kus kohal oli Peeterburi asutatud, õpilane vastab: «endise kindluse Nyenschantzi esemele.» Arusaamav, et siin juures teised õpilased, kes õpetajale lähemal istusid ja paremini kuulsid, laginal naerma puhkesid, vastaja aga segadusse sattus ja halvasti vastama hakkas. Käesoleval juhtumusel langeb süü täiesti õpetaja peale. Juhtumus oli naisgümnaasiumis. Sel puhul toonitab prof. Jassinsky, et õpetajad naisgümnaasiumides iseäranis ettevaatlikud oleks sõnades ja shestides, sest tütarlapsed on harilikult aramad ja häbelikumad, kui poeglapsed. Nii näib imelik olevat, kui noor õpetaja ühele V-ma klassi õpilasele ütleb järsult: «istu!», aga teisele lahkesti: «olge head, astuge siia minu juurde!»

(Järgneb.)

Suguelu küsimus koolis.

Prof. Polowtšewi järele S. M—if.

Realt näha on suguelu küsimusel looduslooo õpetamiseks ainult äärmiselt tähtsusetu koht. Meie piüüame allpool jüiski näidata, et ta loodusteaduste õpetamisj: lähed. on seotud ja õpetajale, kes oma ülesandest laialdaselt aru saab, kõrgel määral tähtsaja küsimusena esineb: looduslooo õpetaja peab üleüldisje hariduse eesmärkide saamutmisjeks, jelle sõna kõige laiemas tähenduses, kaasa töötama.

Seal juures liitub taimede ja loomade sigitamise küsimus, mis loodusteaduse kirjuse mõõdapääsemata oja, kõige tihedamalt sellega, mida meie terminiga suguelu küsimus, see on sugupoolte tähtsuse ja inimeste ning loomade sigimise küsimus, ära määratatsje. Olga jellel viimasel on muidugi määratu suur tähtsus laialdaselt arenenud inimese jeltskondliku ja perekondliku elu tegelaste kasvatamise juures, ja maewalt mõib suguelu küsimust mõne teise õpiainega ühenduses nii teaduslikult ja tõsijelt arutada, kui just loodusteaduse kirjusega käi-käes. Sellepärast mõib ja peabki jeda küsimust, minu arvates, üldises looduslooo metoodikas arutama. Oma juure tähtsuse peale vaatamata ei ole ta ei koolis ega kodus õigele pinnale ajetatud. Weel enam, temast katjuvad nii hästi wanemad kui ka kaswatajad ning õpetajad mõõda pääseda ja kõrwale hoida. Mõib otjekohe öelda, et meie pedagoogia peidab nagu jaanalind oma pea jelle wastumeelse küsimuse eest, mis wiimasele muidugi sugugi ei keela meile esinemast kogu oma ähwardawas ulatuses.

H. Spencer kirjutab jelle üle järgmist: „Kui mõne imeliku juhtumise läbi meie kaugelele järeltulijatele nruud midagi päranduseks meie poolt järele ei jääks, kui rõuk kooliwaamatuid ja õpetajate nõufogu paberid, — kujutame ette kui üllatatud oleks jelle ajajärgu arheoloog, kui ta wähematti märkust jelle üle ei leia, et õpilased ükskord wanemat eks mõiksid saada.“

See õpikurjus on arwatawasti wallalistele määratud, otjustaks ta muidugi. Ma panen tähele siin hoopisat ettemalmistust mitmesuguste õpiainete uurimiseks, peaaasjalikult wäljajurnud ja kaasaegsete rahwaste, wäljaarwatud oma rahwa, rammatute lugemiseks (millest ma järeldan, et

jellel rahwal emakeeles wäga mõh häid kirjanduslikke tooteid oli: aga ma ei leia, et kujagil oleks tähendatud, kuidas lapsi kaswataada. Kas nad jüist õestini rumalad olid, et õpikawaft kõik jelle wälja jätjid, mis kõdigist kohustustest kõige tähtsama kohustuse ettemalmistamisje puutub? Nähtawasti oli see elementaar-kurjus mingisuguse munga-ordu tarwis?“

See põhimõte, et kool peab lapsi tulewajeks perekonnaeluks ette walmistama, ei ole tänini weel läbi lõõnud ega term. ulat. ning täiuses temast aru saadud. Teisest küljest on Euroopa intelligenti kaswatus ja tema järele ka meie oma, ajalooliselt nii kujunenud, et waade suguelu peale täiesti mõõritatud on: jeda külge, mis terwes küsimuses tõsijemana ning wastutusriffamaana esineb, nimelt tulewaste põlmede jünnitamine ning kaswattamine, ei nihutata küllalt esimesele kohale ja waadeldakse ainult n. n. ilukirjanduses, kui midagi kõrwalist ning küllikat asja, wastupidi, peatähatus antakse jellele küljele küsimuses, millel ainult ajutine tähtsus on; sugutungifäsitatakse igaküljelt kunstitöödes, aga kaswatajad heidawad jelle ala peale öreda loori, mis laste uudishimu nii juhib, et elulise tähtsusega protsessidest arusaamine mõõriti kujuneb ja kiimalusega läbi imbub. Meie nõndanimetatud haritud jeltskonnas on tõjine jutt suguelu küsimuste üle peaaegu mõimatu, — jedawõrd asjotsieerub tammaast madalast ühest küljest pidewalt milgi wiisakusetusega ning häbisawaga, teisest küljest kujutelmiga keelatus, kuid terme rea weetlewat emotsioonidega.

Niisugune waade jelle küsimuse peale paljastab meie intelligent jeltskonna teatud kõlwatus, liiderlikkust, mis looduse juuresmas toimingus mõistis ainult kõlwatuse elementa tähele panna ja nõuda alatusse katte heita oma enese jaamise peale. Selle waatega peab igawiisi mõitkema tutwaatega, mis inimese isikut alandab ja looduse nähtuse olemist moonutab.

Kuid kas mõib midagi loomulikumat olla, kui lapse tarwidus teada saada oma enese jaamisest, tekkimisest. See küsimus on wäga loomulik ning seaduslik. Wastuseks küsimuse peale aga saadakse kas täitjawaale kostus mitmesuguste muinasjuttude

fujul või wanemate kohmetus, küsimusest kõrvalepõiklemine, aga ka lausa kärkimine ja keeld selle üle piifjatadagi. Olga niisuguse tähendusega küsimus, kui ta kord on tekkinud, ei lahku kergelt lapse peast, ja laps hakkab teda osalt ise, osalt teenijate, feltfiliste ja teiste jamavääriliste teadjate iifute abil lahendamata, selgusele jõudma. Seal juures jõuab lapseni muudugi peaaegjalikult kõlvatuje element, mis juginstinkti enneaegu äratab; selle järele arenenud ka need pahad kalduvused, mis nii tihti süüfiliste ja kõbliste nõrkusteni, haigusteni viivad.

Kõige selle tagajärjel kujuneb rifutud ja ühefülgne maade suguelu peale, mis selle ala fogu eluks ajaks jeejuguste kõlvatuje ning alatuje elementidega jeb, millest eel pool kõne oli. Meie ujume kindlasti, et perekond, j. o. peaaegjalikult wanemad, peaks ja võiks ka kõige paremini lapse loomuliku uudishimu õigesse roopasse juhtida jeb küsimuses. Kuid kahjuks, nagu meie näeme, ei suuda ta seda teha, ja just sellepärast langebki loomulikult kohustus õpetaja peale, selle pahe kõrvaldamijeks jamme astuda.

Peab ühtlasi meeles pidama, et õpetajal tuleb peaaegu alati tegemist teha lastega, kellel käesolevas küsimuses juba kahtlused ning mõnejugused tumedad ja muudugi täitja waled ettekujutused on tekkinud. Sellepärast tuleb väga tähelepanelikult ning ettevaatlikult küsimuse juure astuda. Teiselt poolt on perekond, kes selles tähtsas asjas täitja ja amatu oli, alati walmis õpetaja peale tormama jüübidistusega, et jee lapse rikub, aga seltskond, kelle alatuud waateid meie juba märkisime, toetab muudugi süüdistust ja mõistab õpetaja mõistlikud püüded hukka. Seejugu. Sküllat ja Karübbist on tarw. meeles pidada, nagu aja ja ruumi tingimusi, kus tuleb töötada suure taftiga ja lapse hingest arusaamisega.

See juhtes oleks tahtnud tähelepanu juhtida olulise küsimuse peale, mille lahendamise õpetaja ülesannet võiks märkja fergendada.

Kõige pealt on tähtis aru saada, et mitmejugustes wanadustes küsimuse siht täitja isejug. on. Ühel juhtumisel on lapsel tähtis teada, et lapsi mitte kurg ei too, waid, et nad ema ihus arenenud, teises wanaduses võib teda juba üldine küsimus isa otstarbest huvitada ja wiimaks lõpuks võib weel küsimus juguprotjessist tekkida.

Meie arwame, et antud juhtumisel ei tarwitjeks kunagi ette rutata ega küsimuste peale, mis tegelik. weel on üles jeadmata, wastuseid anda. Weel enam, meie peame antud küsimuse seletamisel jamuti kindlalt looduje nähtuste järjekorraft kinni pidama, kui kõigis teistes küsimustes, näituseks waewalt hakkaks keegi õpilasele Ruhnkorffi spiraali teooriat seletama, enne kui see mõningate elektriopetuse elementidega on tutmustatud. Kui õpilane waadeldawa nähtuse põhjustest seletust nõuab, siis wastatakse temale, — kannata wähe, enne tuleb tundma õppida elektriopetuse alused, siis jaad ka võimalikult täieliku wastuse.

Täitja jamal wiijil tulewad tagasi lükata enneaegsed küsimused, mis näituseks jugutamise protjessi ennaft puuditawad. Antud juhtumisel et või juttugi olla küsimustest kõrvale põiklemijeks. Wastupidi just peab kateoorilijelt töötama wastust anda, kuid seda siis teha, kui õpilasel jeks tarwititud eelteadmijed käes, mille saamutamise jugugi nii palju aega ei nõua. Jjeenejst mõista, et töust tingimata peab täitma.

See niisuguse töotuse täitmijeks kujuneb iseenejst nendest nähtustest, mida õpiaja festusel enam-wähem põhjalikult tuleb tundma õppida. Tähendame tähtjamad nendest, mis meie nagu peatuspunktidena esinewad, kus tuleb seiatada, et õpilast fõgu sellesse küsimusesse puutumale järj-järgulijele omaaegjele wastuwõttele ette walmistada. Üldse ei tohi seletuse käit jugugi mingijuguse häkilise „aladuse awaldamise“ ijeloomu kanda, waid ta peab olema jamafugune loodusnähtuse loomulik ja kord-kordne jüwendamine, kui iga teine kurjuses arutatud nähtuse fjuklus.

Asja niisuguse käsituse juures ei lahku õpetaja ei teaduslikult, ei pedagoogilijelt ega eetilijelt seijukohalt ja toob muudugi ainult kasu.

Kindla alusmüüri fõgu järgnewale tööle annab taime seigitamisega tutwustamine. Lillike oma figinemisorgaanidega, risttolnlemine, ühe ja kahe fõjalus pühendawab kõige loomulikumal kombel, ühest küljest taime sejugupooltest arusaamise, teisest küljest määravad nad kindlaks, et wili, seeme ja üldse uus põlw muundidagi ei ole, kui ema organismist eralduud osa.

Peab tähendama, et jeejuguste protjesside seletamine taime se juures harilikult alamate klasjide õpilaste mõistuses analoogiat ei tefta wastawa protjessijga

loomade juures. Aga selles ei ole efsialgu ka tarwidustti, mispärast õpetaja peab taimede pirkonnaga leppima, rahule jäädes sellega, et tefib alus, millega õpilased nii ära on harjunud, et edaspidiste teadmiste ülewimmine tema peale neile juba tuntud küsimuste lihtja üldistamisena efineb.

Järgmisefs momendifs, mis wäga loomulikult sugutamisprefessfi olust arusaamisele wõib wiita, on meie arwates kalade kudemine. Siin sünnib sugutamine wäljaspool ema keha, mispärast tema olu, see on kahe, mees- ja naisraku, ühinemise tarwidus, spetsiaal organidena, mis seemne fiske juhtimisefs ja wastuwõtmisefs on määratud, ei maskeeru. Ta toimeneb siin kõige lihtjamal kombel ja annab wõimaluse muna ja seemne mõisteid ning sugutamise täheudust selgitada: muna, mis on emahust eraldunud rakutene, saab materjalselt ja energiliselst jama suguse ijarakutefega ühinemise teel tugewamaks ja omandab ühes sellega pärimuseidud.

Siin on wäga tähtis pärimuse mõistet selgitada, otsefohe sugutamise küsimusega mõned kõpsjed ning humitawad ühendused (asjotjatfioonid) põimida; wõib loota, et nad wahest ülekaalu saawad sellest, mis lastel juba teistest allikatest waremini ammutatud.

Just nüüd on pärimuse ja sugutamise küsimuse üle teaduslikes kirjanduses nii palju uusi walgustawaid uurimise töid ilmunud, et jeda küsimust täitsa wõimalik on käsitada küll kõpsjes, kuid lastele kättesaadawas kujus.

Kalad annawad ka ilusa materjalselt elujalt sündimise mõiste selgitamisefs, sest et selachide juures wõib kõiki ülemineku worme lihtsast munemisest kuni muna emahus arenemiseni leida, seal juures areneb muna kas weel wabalt sellekohastes munajuhi laienenud osades afudes, ehk teisel juhtumisel saab ta toitu platsenta abil otsefohe emahust. Nii hästi ühel kui ka teisel juhtumisel lahtub siin loode, alles teatud kõrgema arenemise astmeni jõudes munast ja emaorganismist.

Ufenebest mõista, et selles seletuses ei tule tungida mingisugust. üfifitafjadesse, sest et antud juhtumisel on meie püüdes ainult näidata, et munemise-kudemise ja elujalt sünnitamise wahel ei ole jeda terawat wahet, mis tefib inimese mõistuses, kes ei ole tuttaw nende prefessifega; kõigis neudes juhtumistes

on meil tegemist sugutatud munaga — ainult üfiford areneb ta wäljaspool emahü, teineford, aga emahus enefes. Wiimajel juhtumisel wõib ifegi nii tihe side ema organismiga tekkida, et loode otsefohe pidewalt emahust toitu saab. *)

Antud küsimuse humides on wäga kasulik ühtlasi täheudada (ehk meelde tuletada, kirjuse järjekorrast olenewalt) munemise juhtumiste peale imetajate juures (Echidna, Ornithorhynchus). Wõnda järgneb täitsa loomulikult nendest omandatud teadmistest elujalt sünnitamise mõiste juurde üleminef imetajate, aga järjelikult ka inimeste juures.

Nüüd jääb üle wiimane küsimus — sugutamise prefessfi enefe üle. Seda prefessfi wõib jällegi täitsa lihtsast kalade, kahepaiksete ja lindude abil seletada. Kalamarja arenemine ja tema sugutamine wäljaspool emahü ei tarwitse sugutamise prefessifis eriaparaate; lihtja kala keha teatud fihis pigistamisega wõime nii hästi marja kui ka seemne kunstlikult wälja rõhuda ja sugutamise omas kodus mõnesuguses anumas korda saata. Siin tuleb muudugi jamafe marja kunstliku sugutamise tähtsuseft kõnelda sellest, et luua terweid ja humitawaid asjotjatfioone sugutuse toiminguga. Teine asi on aga fiiis, kui muna sugutamine weel emahus sünnib, nagu see on haikalade (üleüldse põifjuulistef), lindude ja teiste juures. Siin tuleb nähtawasti eriorgaane otfida, mis seemne wastawasse emaorgaani juhtimist wõimaldawad. Sellest on küllalt kalade, kahepaiksete ja lindude wastawate organide peale tähelepantu juhtida, sest et antud juhtumisel (alamates klassides) meile tähtis on ainult aparaadi idee, mitte aga tema wõrdlew uurimine.

Nii wiiji kujuneb wähehaawal selge ja küllalt täelik pilt sigitusprefessifist, mis kaanaks ajaks õpilase undisshimu rahuldab: talle on selgunud, millest on sugupooleb, mis on sigituse olu, sugutamise eriorganide wajadus jne. Kui kõiki neid teadmisi õppuse kestwusel illustreerida kahepaiksete, roomajate, lindude ja imetajate elist tootud näitustega, mis jeda küsimust peasjalikult bioloogilifist külsjest käsitawad, fiiis on õpilaste mõistuses alus pandud täitsa normaalsetele ja rahulikulede kujutlustele ko-

*) Waata, näit., G. Straßburger. Die Stofflichen Grundlagen der Vererbung 1905.

gu sellest piirkonnast, mis enne Jeesuaalinstinktide ärkamist neid küllalt rahuldavad ja teatud piirini mõivad koguni halwata mitmesuguseid kõrwalttulewaid tume-daid ja waleliji mõjusid, neile wastu asu-des tõlpe ja huwitawa teadmisega. Ses juhtes loeme meie selle küsimuse tähtsuses väga oluliseks selget arusaamist joowitada selles, et sugutamise protsess on ainult üks moment laiemas „Liigi alalhooidmise“ nähtuses, mille alla weel järele tulewaja jooeft hoolitsemine, see on tema kaitsemine, kaswatamine jne. käib. Ka nendele küsimustele tuleb tähtis koht anda sugutamisküsimuse kõrwal, korrapä-raste ja laialdaste sidemete loomiseks nähtu-uste wahel.

Ülewaltoodud arutused näitawad new momentisid, mida õpetaja mõib ära kasuta-da meid huwitawate ideede korrapäralisel arenemisel klassis. Kuidas jeda teha, see on misjugustel kirjuse momentidel, ehk misjugukses järjekorras, oleneb hulgast as-jaoludest, peaasjalikult aga sellest, millal õpilaste tõsine nõue esineb nende järele.

Meile ihtlikult näis kõige parem ole-wat niisugune wõte: botaanika ja zoologia kirjuse (paari aasta) jooksul, parajatel kohtadel walmistati faktiine materjaal. Teise aasta lõpul, kui küsimuse la-hendamiseks õpilaste kordu-wate küsimuste tõttu paras aeg on leitud, antakse mõne (ühest tunni kolme) tunni jooksul signumise protsesside kirjeldus ligikaudu samas järjekorras, kui ülewalpool arutatud.

Peab tähendama, et õpilaste wastuwõte midagi paremat selle juures ei jätanud joowida: tõsi jelle — see on väga tähtis tingimus, mille tähtsuse toonitamiseks meil küllalt sõnu ei leidu, — teaduslikule õpetaja küsimuse esitamisele wastab alati sama tõsine, õpilaste wastuwõte, mis on täis sügawat huwi, — isegi laste juures, kes ümbruskonna nurjatust waatest jelle küsimuse peale juba on puudutatud, kes al-les hiljuti õpetajatele tunt. wastiku naera-tusega „kawalaid küsimusi“ seadfid, oli tõ-sist huwi märgata, mis ifka enam ja enam wäljaspoolt toodud kõlwatust hakkas kat-ma. Määratu suur tähtsus on weel jelles, et pärast niisugust tõsist tutvunemist ko-gu selle piirkonna pealt kadus saladusl. ja wi-lasufetuse linn, mis õpilast seefuguste täht-sate küsimuste selgitamise asjus takistas õpetaja poole pööramast. Müüd mõib õpi-lane wabalt õpetajaga rääkida asjalitust toonis, mis õpetaja ja õpilaste hea wah-

korra juures isegi mitmesuguseid ebanor-maaljust ja waleseletust tihhti kõrwaldab.

Tungiwalt tarwilik on, et kõrgemates klassides suguelu küsimus uesti üles wõe-taks. Seal on meil juba tegemist inimes-tega, kellel suguinstant juba on arganud ja sellele see järjelikult enam lihtne uudis-hinu ei ole, waid emotsionaalne ja eetiline küsimus. Siin tuleb arutada peaasjalikult inimeste sugulisi wehefordi, seal juures aga wõimalikult tõsijelt ja sügawalt.

Suguinstant on looduse poolt kindla eesmärgi — jugu edasikandmise tarwis määratud. Tema jõu ning tähenduse peale on tungiwalt tarwilik tähelepanu juhtida. Samuti on tarwilik alati rõhutada, et meie jeltskonnas, aga peaasjalikult noorsoo kes-kel-walitsew waade sugulise läbikäimise kui mõnutuswahendi peale, mida enesele igal kohasel ja kohatul juhtumusel mõib lubada, — on waade, mis selle protsessi mõtte was-tu käib, see on waade, mis antud nähtuse teadliku mõistmise wastu räägib ja mis kahtlemata kahandab loowaid mõimeid ja üleüldse eluwaldusti.

Looduse tundmaõppimine aga juhib meid paratamata tunnustama määratud kohustust, mida enese peale wõtab iga inime-ne, kes walmis on jeda akti täide soat-ma, sest et selle normaalseks resul-taadiks peab olema emaks ja a-mine kogu oma järeldustega, — ühest küljest junnitamine, tihhti elufaridetaw-teiest — lapse ilmu mine, kelle wane-mad inimeseks peawad kaswatama, müidu alandawad nad oma inimlikku määrust. Sellepärast esineb suguline kar-s-tus mitte ainult hügieeniliselt seisukohalt wäärtuslikuna, waid wastab ka looduse seadustele.

Seenesest mõista, tuleb juhtida tähele-panu laialt maadwõtnud waate peale, nagu oleks suguline karstus kahjulik, sest et wi-manne tõendus põhjendamata on. Ta piinab tõsijelt ainult neid, kelle mõttes alati su-guelu alal wiibiwad. Paremaks seefuguste kannatuste kõrwaldamise abinõuks on wainliste huwide rikkus ja energiline wil-jakas tegevus.

Suguelu küsimus sunnib enese peale nii hästi meil kui ka wälismaal wiimasel ajal ifka suuremat tähelepanu pöörama. Teda arutatakse õpetajate kongressidel, ja ta on paljude kirjutuste aineks. Siiski lähewad mõttes tänini tema juhtes lahtu: sel ajal kui ühed esinewad ägedate poolehoidjatena, et suguelu õiged mõisted fooli wiaks, as-tuwad teised mitte wähe-ma jübidurjega

Jesse vastu. Näituseks korraldati veel aastal 1899 Hamburgis lõpuklasside koolipoistele ja tüdrukutele juure eduga suguelu küsimuste üle loenguid (kummagile joole eraldi). Aga aastal 1901 teatas ringkonna ülemus kõigile koolidele, et ta Hamburgis rahvakooli naisõpetajate ühingu kaardumuse, inimese suguelu sepuutuma id küsimusi kooli viia, huffa mõistab ja tingimata ära teelab igasuguse agitatsiooni, mille sihiks on juhtida koolitüdrukuid vastavate loengute kuulamisele ja sellekohase kirjanduse lugemisele.

Sfelugune protest Sajamaal tuleb firiku poolt. Kuid teistest küljest hakkavad terved jeltfid kujunema, kes omale ülesan-

deks seavad kõõfjugu suguliste ebanormaalsuste vastu mõitlemise suguliste nähtuste olu selgitamise teel koolis.

Meil on küsimust puudutatud ainult sporaadiliselt, ja ta ei ole jenni omandanud teramat iseloomu. Seda enam on sellepärast tähtis, et ta loodusteaduse õpetajate mõistliku, tõise ja taktilise tegevuse tõttu koge õigele teele jaaks, ja et ta lähemas tulevikus tema eeljeismaks arvustamisteks head materjaali pakuks, et teda siis koolis loomulikkude tarbete kohaselt mõiks seada. Kool mõiks muidugi kaaja aidata seltskonna kõblilisele termenemisele enam kui ühedki jutlustused ehk õpetused.

Kooliuuendus välismaal.

„Saksa keelest Th. Talmann.

Ungari.

Neli kuud nõukogude vabariiki Ungaris — 21. märtsisist kuni 1. aug. 1919. a. — pakkusid noortele entusiastilistele põhjalikkude uuenduste poolehoidjatele juhust uue kooli loomist sotsiaalsete ideede alusel proovida. Nõukogude vabariigi lühike iga ei lubanud katsetegijaid neid katseid täiesti läbi proovida ja ära näidata, kas neil arusaamist oleks jätkunud, äraiganenu juures terveid ja haigeid kohti lahutada, vana keha elavatele osadele uut elu külge liita; meie ei saa otsustada, kui palju tulisele tahtele jõud ja mõistus abiks asusid. On huvitav kuulda, ühe kaasnägi ja ja kaastegija jutustuse järele, missuguse kuju uus kasvatusilm omas nende ettekujutuses, ja missugused abinõud tarvitusele võeti selle teostamiseks.

Igatahes olid kasvatus ja hariduse probleemid noorele nõukogude valitsusele kõige tähtsamad küsimused; sel alal avaldus kõige suurem energia tõsi-seks uue loomiseks. Algust tehti järjekindlalt kõige väiksemate lastega, nagu Austriaski hakati kõige pealt olevat täiendama. Lastekodu iseloomuga mängukoolid seati igal pool sisse, kus neid veel ei olnud; neid kavatseti igasse kogukonda, igasse väiksemassegi küllasse asutada, et töölkäivaid vanemaid oma väikeste järelevaatamise murest vabastada. Mängides omandasid lapsed seal oma esimesed teadmised, kõige eel tut-

vustadi neid ühe võõra keele elementidega.

Koolisundus algas 6. eluaastast ja kestis kuni 14 aasta vanuseks saamiseni (enne ainult kuni 12 aastani ja sellestki ei peetud täiesti kinni). Seda teostati nii, et endine neljaklassiline rahvakool kaheksaklassiliseks ühiskooliks muudeti, millele otsekohe neljaklassiline keskkool järgnes (ümbermoodustatud sennist kaheksaklassilisest). Esimestest klassidest peale viidi igas õpiaines tööprintsip läbi. Üleminek algkoolist keskkooli oli loomulik, nii et õpikava ja õpiaine küsimused mõlemis ühtlased olid. Lõpueksamid, niisama ka ühest klassist teise mineku eksamid kaotati ära. Selle asemel tunnistati õpilane lihtsalt õpetajate poolt järgmise astme jaoks küpseks, ilma õpilaste liigitamiseta. Niisama ei antud õpilastele ka hea õppimise ehk vabatahtliselt etteõppimise eest mingi autasu, tahes seda sisemise kasuna õpilase teadvusse viia.

Kogu õpimaterjaal pidi nii välja valitama ja läbi võetama, et ta lapse ise-tegevuse jõude vabastaks, tema annet alalise harjutuse läbi arendaks ja teda inimkonna teadlikuks, kaasaloovaks ja kohusetundjaks liikmeks kasvataks. Selleks oli tarvis kõigi õpiainete jaoks uued õpiraamatud muretseda, esimeseks katseks sel alal oli uus lugemik, kuhu olid kogutud kõigi aegade ja rahvaste luuletööd nende kunstilise ja puhtinimliku

sisu ja väärtuse järele. Opikava kokkuseadmisele ei jõutud veel asuda; uus aine väljavahetus ülemalkirjeldatud sihis, pidades oma eesmärgiks mitte nii palju teadmist ennast, kui just võimet seda omandada ja elumõistmiseks kasutada. Käetegevusele aia- ja muus töös ja kodusis tallituses anti laiad võimalused. Sellejuures pidi üksikule õpilasele varane kalduvuste ja võimete kohane spetsialiseerumine võimaldatama, kuid ikka nii, et side eriainetega ja üldise hariduse ning ilmavaate kujunemise vahel võimalust mööda alal hoiataks.

Usuõpetus kui õpiaine kõrvaldati koolist, vanemate ja laste soovil võis seda ainult väljaspool kooli preestriit saada. Koolis ei tehtud õpilaste vahel usutunnistuse järele mingit vahet, ülepea ei küsitudki selle järgi. Endise usuõpetuse asemel seati sisse sotsiaal-eetiline elutarkuse õpetus, mille ülesandeks oli mitmesuguste õpiainete kõlblist sisu selgitada. Alamal astmel juhtustati muinasjutte ja legende, milles Kristust tema inimlikust küljest kujutati, ülemais klassis aga kõneldi päevasündmustest, eetilise seisukohast välja minnes. Pea kõneaineks oli seal tavaliselt ideaalne riik, sellekordsete koduste ja teiste maade olude võrdlemine selle ideaaliga ja vaielused abinõude üle, kuidas kõdunenud korda soovitava mõttes uueks luua. Kirjandusajaloos jäeti puhtrahvuslikud luuletused välja ja juhatati lapsi ise kohaseid välja valima. Ajaloo alal püüti sõdade- ja maadevõitumise ajaloo ja kangelaste kultuse asemel masside liikumist selgitada; näit., Prantsus. revolutsiooni käsitledes peatati peajasjalikult selle sotsioloogiliste põhjuste ja mõjude juures, lühidalt mööda minnes revolutsiooni juhtidest ja tähtsamate sündmuste aastaarvudest. Keelt õpiti alamais klassis intensiivselt, harjutuse teel, ülemais klassis aga teaduslikult, süvenedes kirjandusse ja grammatikasse. Kavatseti vanu keeli uutega asendada, vanematele klassidele olid ette nähtud vabatahtlikud Ladina ja Greeka keele kursused.

Ulemineku ajaks loodi laste ja täiskasvanute jaoks, sundusliku kooli täienduseks n. n. «vabad koolid», mis, nagu kõik õpiasutused, maksuta, kuid mitte-sunduslikud olid. Opetus niisuguses koolis oli peale harilike koolitundide;

individualiseeris rohkem, kui see võimalik oli üldises koolis, võimaldas mahajäänud õpilastele järeleõppimise ja enam edenenutele teadmisi omandada, mida harilik kool mitte ei pakkunud: muusikat, millele suur tähtsus anti, ka puhtpraktilisi asju, nagu stenograafiat, masinakirjutust ja õmblemist.

Neile õpilastele, kes algkooli järele ametit läksid õppima, asutati käsitöö koolid. Vana süsteemi ajal saatsid õpilased niisugustes koolides terve päeva töökojas ja ainult mõned õhtused tunnid edasiharimise koolis mööda. Uue korralduse järele vaheldusid 3 praktilise töö päeva 3 koolipäevaga, kus õniala teoreetiline käsitlus üldise vaimlise edasiandmise ja silmaringi laiendamisega pidi olema seotud.

12 aasta järele kooli lõpetades oli õpilastel võimalus (muidugi kavatsuse järele) valida ülikooli, kunstilise hariduse ehk tegelisse kutseellu astumise vahel, kus juures vaba edasiharimine oli võimaldatud. Viimast eesmärki aitasid saavutada avalikkude lugemistubade ja raamatukogude kõrval veel rändavad teatrid, ülemal nimetatud «vabad koolid» ja iseäralised täiskasvanute koolid (esi-alku «vabade koolidega» ühenduses), kus iseäralise armastusega muusikat hariti. Suur kirjaoskamataute arv Ungaris tegi täiskasvanute erikursused alganete õpetamiseks tarvilikuks. Neil kursustel käimist nõuti valjusti, igauks oli kohustatud neid isikuid üles andma, kellest teada oli, et nad lugeda ehk kirjutada ei oska. Seal juures jäi selgusetuks, missuguseid surveabinõusid sõnakuulmatute vastu kavatseti tarvitusele võtta.

Ka ülikooli juures viidi otsekohe radikaalsed uuendused läbi, kus juures aga silmas peeti, et muutused mitte poliitilisest vaatepunktist, vaid teaduslise uurimistöo edenemise seisukohast väljamine ette võetaks. Nii olla küll mõned professorid lahti lastud, kuid mitte poliitilistel põhjustel, vaid nende teadusliku alaväärtuslikkuse pärast, kuna üks väga natsionalistlike vaadetega kirjandusloo professor just oma vaimlise tähtsuse tõttu olla ametisse edasi jäetud. Ülikooli reorganiseerimise juhtivaks printsiibiks oli püüe ettelugemiste arvu dotsentide ja üliõpilaste tööühisuste huvides võimalikult vähendada ja professoritel — keda nüüd lihtsalt õpetajateks nimetati — enam aega jätta oma teaduslikku-

deks uurimisteks; tulevaste õpetlaste hariduslik kasvatus pidi tulevaste praktikute omast võimalikult lahus hoitama, näit., õpetaja ja arsti juures.

Peaprobleemiks tunnustati üsna õieti õpetajate haridus. Vana korra ajal oli see nii madalal seisnud, et maaõpetajad tihti vaevalt kirjaoskajad olid. Sarnaste õpetajate jaoks avati ülikooli juures suvekursused eksamitega, millest olenes, kas õpetaja oma ametisse edasi jääda võis ehk mitte. Arvurikkad vaimulikud koolid kavatseti ära kaotada, neis õpetavatele preestritele ja nonnidele oleks võimalus antud ilmalikkes kooles õpetaja ametit edasi pidada, kus juures neid enne sotsialistlike ja üld-inimliste aadetega oleks tutvustatud. Keskaegsete vaimulikkude seminaaride asemele asutati agitaatorite koolid, mille kasvandikkest kutseõigusega õpetajad ja rahvakõnemehed pidid tulema.

Iseäralist tähelepanu pühendas noor vabariik kunstile ja kunstnikele. Asutati n. n. «proletaarlised kunsti töökajad», kus maalikunsti ja skulptuuri, kui kutsetööd õpetati. Muusika kutsekooli ei asutatud, «vabades koolides» õpetati muusikat elu kunstiliseks rikastamiseks, mitte kutsetöoks. Opilaste vastuvõtmine neisse töökodadesse sündis ilma eksamita ja ilma vanuse peale vaatamata. Opilased töötasid vanemate kunstnikkude juhatusel, isetegevusele olid avarad võimalused jäetud; valvati ainult selle järele, et õpilased tõesti ka tööd teeksid. Kunstist huvitatud isikud pidid ise otsusele jõudma, kas nad kunsti oma sissetuleku allikaks teevad, või pühendavad nad sellele oma vaba aja, rahalist sissetulekut kehalise tööga teenides (tööpäeva pikkus sotsiaalse reformi läbiviimise järele oleks ainult 4—5 tundi olnud). Tasumaksimine töö eest korraldati kommunistlikes riigis nii, et kolm palgaliiki kindlaks määrati, arvesse võttes töö tululikkust ühiskonna suhtes, üks kõik, kas töö vaimline on või kehaline. Kõrgemasse produktiooni liiki kuulusid käsitööstest lukusepad, vaimlise töö tegijaist rahvakommissarid, õpetajad ja kunstnikud. See korraldus oleks ainult kunni naturaalmajanduse lõputaadiumini maksev olnud. Ulemineku ajaks asutati rahvahariduse kommissari poolt õppivate kunstnikkude tarvis direktorium, kelle otsustada oli, kas isikud, kes kunstniku palga peale kandideeri-

sid, ka tõesti kunstnikud on. Asutati veel katastrid väärtuskategooriate järele, kuhu ülesvõetud kunstnikud riiklist toetust said; kinnitatakse, et poliitilistel põhjustel ühelegi üldiselt tunnustatud kunstnikule ära ei üteldud. Niisama sugused katastrid seati ka kirjanikkude ja õpetlaste jaoks sisse.

Et vanemaid nende veel mitte töövõimuliste laste ülespidamise murest vabastada, pandi ülemineku ajaks määrus maksma, mille järele õpipoisid pidid osalt meistri, osalt riigi kulul üleval peetama. Üliõpilased ja proletaarlise kunstitöökodade õpilased said ka rikkalikku toetust, kus juures igatahes nõuti, et vaimlise töö tegijad mitte nii lühikese tööajaga ei lepiks, nagu see kehalise töö tegijale oli ette nähtud.

Vist küll kõige huvitamaks nende julgete katsete seast oleks saanud Ogyalla observatoorium, eksperimentaalasundus kõigi maade õpetlaste vaimlise töö tarvis; riik oleks selle omalt poolt igasugu laboratooriumidega rohkelt varustanud.

Olid need kavatsused siis kõik ainult vaimustatud fantastide unistus, nagu mõned arvavad, või olid need tõesti uue korra idud, mis võimsalt oleks võrsunud, kui mitte uus poliitiline torm ilusat algust jälle ei oleks ära pühkinud? Eksperimentaal-pedagoogika seisukohalt tuleb aga igavesti kahetseda, et see katse, kasvatus ja haridust värske jõuga uutal alustel üles ehitada, poliitilisele reaktsioonile ohvriks pidi langetama, selle asemel, et näidata, kas seal leiduvad puht-inimlikud tendentsid seals küllalt tugevad olid, et parteivõitluse tuhka maha raputades eeskujulikke vaba inimesearendamise tegurid luua.

Poolamaa.

Poola koolireform on lähedalt selle maa tähelepanemisväärilise poliitilise saatusega seotud ja kannab sellepärast täiesti omapärast iseloomu. See ei ole mitte ainult kooli uuendus, vaid kooli loomine, sest ei Vene valitsuse all olnud Kongressi Poolas ega ka Saksa Poesenis ei olnud ühtegi Poola kooli. Vene Poolamaal olid küll 1905. aastast saadik Poola erakoolid lubatud, kuid need olid ilma õigusteta. Alles Poolamaa iseseisvaks kuulutamise järele keskriikide poolt (1905. novembris) algas endisel Vene Poolamaal elav tege-

vus kooliuuenduse alal. Saksa valitsuse ajal (kunni 1918. a. novembrini) seati lähemaks eesmärgiks 1) koolisunduse läbiviimine ja koolide asutamine, ja 2) senniste Vene õpiasutuste poolastamine. Kui rahulepingu põhjal kõik kolm Poolamaa osa jälle ühte liideti, tekkis uus ülesanne, ka kooliolusid kõigis kolmes maaosas ühtlustada. Kõik koolid pidid uuema pedagoogika nõuete kohaselt sisse seatama ja sennised halvad nähtused kõrvaldatama.

Esimesel Poola haridusministril Ponikovsky oli raske ülesanne, kooli olu algusest peale üles ehitama hakata, ette võttes esimesi põhjapanevaid muudatusi. Suurejooniliste uuenduste läbiviimiseks oli ta aga liiga parteimees (konservatiiv-natsionalist).

Alles teine minister, Ksavery Prauss (sotsialist), töötas programmi välja, mille teostamine praegu käsil on. Selle tähtsamad juhtmõtted oleksid järgmised:

1. Opetajate elamise kindlustamine, et neile võimaldada täiesti pedagoogilisele tööle anduda ja rippumata seisukohta kindlustada.

2. Kõigi Poolamaa osade kooliolu ühise valitsuse alla seadmine. (Selles sihis kaasa töötama kutsus ministeerium kõigist maaosadest kooliringkondade ning õpetajate ühisuste esimehi ja teisi lugupeetud kodanikke.

3. Koolireformi kavandi väljatöötamine, mis kõigis Poola maaalades seaduse jõusse astuks ja kooliolu esitajate ühisel kaasabil ellu viidaks.

4. Koolisundus on vähemalt 7-aastane. Põhikool (algkool) on maksuta ja üldine; kõrgemad koolid seotakse sel-

lega nii, et teed kõrgema hariduse poole ainult õpilase anded ja võimed tasandavad. Keskkooli uuendus seisaks alamate klasside ärakaotamises ja üldise kooli külge liitumises ning kõrgemaist klassidest viieaastase gümnaasiumi asutamises.

5. Perekonna ja lapse usulisi tundeid austades ja eetilist ideaali süvendades mingisugust usulist sundust ei tarvitata. Lapsed vabastatakse usuõpetusest vanemate soovil.

6. Opimetooidid peavad arendama laste vaatlemisvõimet ja kriitilist mõtlemist ja neid harjutama isetegevusele.

7. Kool peab kasvatama kodanikke, kes oleks kõlbulikud ning ettevalmistatud loovale tööle kõigil elualadel isamaa ning kaaskodanikkude kasuks.

8. Uheks tähtsamaks ülesandeks on õpetajate teaduslik ettevalmistus ning edasiharimine.

9. Kutse- ning erikoolide edendamine.

10. Mis puutub haridusse väljaspool riigikooli, siis tahab minister neid organisatsioone toetada, kelle töö tagajärjed juba näha on; kunni nende organisatsioonide arenemiseni aga tahab ministeerium ise täiskasvanute juures Poola õiguse ja riigiolu ündmist edendada, et neid niiviisi teadlikule riigikodaniku elule ette valmistada.

11. Koolieelne haridus peab sündima kogukonna ja riigi hoolet ja ühenduses olema üldise kooliga.

12. Uute korralduste väljatöötamise juures kindlustatakse seltskonnale ja iseäranis pedagoogilisile ringidele võimalikult laiapiiriline osavõtt.

Kirjandusest.

Mõned märkused ja parandused H. Weidermanni „Eluta looduse“ raamatu kohta.

H. Luts.

Ei ole aega ja mahti kõike raamatut ühejuuruse hoolega läbi lugeda ja hinnata, lepin sellepärast ainult tema keemia osa maatlamisega.

Esimene märkus esimese lehekülje kohta. Seal seisab pealkiri: „*Indlad, wedelad ja gaasilised kehad*“.

Kui selle jaotusega lihtsuse tõttu leppida, siis jääks igatahes üle loomida, et kogu

siinsamas kehade olefuga tutvustataks ja ära näidataks, et kehade olet temperatuurist oleneb, mis kehale vastama olefu annab.

Läheme järg-järgult edasi.

Leh: 12 mõiks maft kergema aine (näit. forgi) erikaalu määramist peale kiwi külge kinnitamise, weel sutawardaga wee alla wajutades teha. Wimast loomitaks ije-

äransis praktilistel töodel, kus sel teel palju rutem edasi jõuab.

Leh. 15 pannakse küsimustes ette julemoa erikaalu ära määrata. Seda küll ei maksaks, sest mis aine on sulenuga? Segu ühest ja teisest materjalist. Töödeks leidub ka muid täpärast olevaid aineid. Võetagu raudnaelad.

Leh. 18. Ohu kaalumist ei või lameda-põhjalises kolbis ette võtta, nagu joonis-tujel näha, mis ehitaks soojendamise vastu nõrk on ja teiseks võib õhufurumine tal päraast põhja sisse suruda. Peab võtma ümarajuse põhjaga kolbi (balloni). Soojenistusel näidatud kaalul võib väga hästi õhu kaalu läbipõlenud elektri lampidel näidata, millel alumine tipp viiliga otjast ära võetakse. Suba ühest lambist aitab kestmisel süüjita kaalul, või ka jarvkaalul (apteekkaalul).

Leh. 19 on küsimus: miks lähed peaks klaas katki, kui sinna keema vett valada? Et selle küsimuse peale diget vastust anda, peaks enne ära näidatud olema, et paisumisel üpris juured sisenemised pinged ilmuvad. Kuid neist asjust ei ole selle peatükini veel juttu olnud, ja nad tulevad hulga kaugemal ette.

Leh. 22 räägitakse puukepikestest. Kas need Wene keelest võetud keerulised „puukepikesed“ ei ole mitte lihtsalt p u u p u l g a d ?

Leh. 23 peaks konnektioon olema määratud nii: soojuse edasikanne liikumate soojendatud osade abil.

• 11. osas on õhk ja gaasid ja ühes sellega osake keemiat.

Teatavasti on igas elutu looduse furjuses ka osake keemiat, kuigi mitte tema päris nime all. Ta tuleb sisse õhu koosseisju ja põlemise nähtuste seletuste juures. Mõõda temast ei pääse, ja tarvilik on ta ka. Senniajani on aga väga vähe õpiraamatuid (teistes keeltes), kus keemia osa elutus looduses soovitavas järjekorras oleks läbi võetud. Et mul viie aasta jooksul nii ühte kui teist õpiainet on tulnud päevast-päeva õpetada, siis võin filmatorfawa vastolu ära märkida. Ükski keemia õpiramat ei alga oma kurjust põlemise nähtustega ja õhu koosseisju seletustega. Itka peetakse tarvilikuks enne keemilisi nähtusi üldiselt tutvustada, ja alles peale tüübiliste reaktsioonide näitamise minnakse üle põlemise nähtusele. Ja ükski elutu looduse õpiramat ei alga keemia osa teisiti kui nimelt põlemise nähtusega.

Suba ajalooliselt oli põlemise nähtuste seletamine nii raske, et tema vastuvaidlematu kindel teooria alles Brantfuge revo-lutsiooni aegu võidule pääjis. Enne aeti flogistooni juttu. Ajaloolised mead on arenemise mead. Neid kipub iga uus äratudmijele asun vaim kordama. Sellepärast peaks nende küsimuste selgitamisel ičeäralise hoole ja ettevaatusega samuti samumult edasi minema.

Ei ole dige alustada keemia osa põlemise nähtusega, kus teatavasti ühed ained kaovad ja teised seelamas ilmuvad. Sakkame aabittjast peale. Enne seletame ühine-mise reaktsioonidest, siis lahutamisest tarviliste näitustega kõvadelt ja gaasilistelt kehadel. Ja alles siis, kui need nähtused selged, siis läheme põlemise seletamijele.

U. Weidemann on põlemise nähtuse ühel hoozil koguni kolmeks otstarbeks ära kasutanud: katse korraldatakse nii, et seal juures kaob hapnik, jääb lämmastik ja ilmub süsihappu gaas lubjavees. Süsihappu gaasi nime õigustamine ja arusaamine on võimalik aga alles siis, kui oleme põletanud sütt puhtas hapnikus. Seepärast — mitte rutata ja ühel hoozil mitut asja püüda kätte saada.

Ka ei taha pilt 27 dige olla. Pudeli mahu määramine lindi ribal algab teadmata mitspäraast pudeli keskelt peale, nagu seda kriips selgesti näitab.

Pilt 28 kujutatud viisil ei lähe hapniku jaamine elavhõbe hapendist küll nii tergelt, et oleks küllalt harilijest piirituslambist. Selleks peab tulevija klaasi ja ägedama leegi võtma. Võtan selle kõne alla, et õpetajad, kes teda kordavad, mitte ei otstiks üüdi enesel, kui katse sel kujul ei õnnesta. Olen selleks dige väikest klaastoru tarvitanud ja piirituslampi mineraloogia sulatustoru abil veel õhtu juure puhunud.

Siis oli aga ka gaasi kogumise riist miniatüürlijelt väike, nagu kunagi pilbas. Kuid katse oli täiesti selge ja vastuvaidlemata kindel.

Leh. 27: „Hapnikus võib põletada ka raudtraati“. See on dige, siiski on teras-traabil madalama sulamispunkti tõttu eesõigus nimetatud olla.

Leh. 29 „ained, millel hapu maitse“, ei ole, on aga need millel hapu maitse.

„Rohelised taimed võatvad süsihappu gaasi; süsiniku jätmavad nad omale, kuna hapnik wabaneb. Sellepärast soovitavad arstid haigetele metsarikas-tes paikades elada, sest et õhk on siin palju puhtam ja sisaldab rohkem hapnikku“.

Viimases ütelses peitub tugev liialdus. On küll teada, et taimed hapnikku õhku tagasi saavad ja neil kohtil seega hapnikku enam peaks olema, kuid see wahetprotsent, mis analüüsidel ilmiks tuleb, on ootamatu väike, nii et terwise suhtes tuleb rehkendada ikka ainult õhu p u h a s t u s e g a. Nagu teada, on kopjuhaigused need, mis isearanis head õhku nõuavad. Luntavamad Euroopas on Davosi sanatooriumid kõrgetes Schweitzi mägedes. Hapniku suurema erikaalu tõttu on aga mägede tipudel hapniku protsent madalam kui all merepinnal. Ja siiski paranewad just seal Davosis haiged ime ruttu, mis muudugi õhu puhastusest oleneb.

Mendelejewi keemias on hapniku hilaants ette toodud, kust näha, et maapealsed taimed waewalt 0,1 prots. üleüldisest õhu hapniku hulgast aasta jooksul tagasi annawad. Sellest juur õhu koosseisu puistvus.

Lehekülg 39 on antud baromeetri joonistus, kus ta metall osa on rõnga kujuline. Harilikult tarwitatakse sellekujulist aparati ainult manomeetris õhu suurematel surumistel, näit. aurutatalabel. Metall baromeetri sijuks on aga metall karbide, mille õhukeste lainetawate seinete sisse ja wäljalikumine tundeliste wintadega nummerlauale juhitate. Wõtte kätte esimene juhuline baromeeter, ja seal näere koha selle ehituse.

Sõe tarwitamisel wärwide kaotamisel, ja puhastuseks piirituse ehk suhkru tööstuses peaks üttema, et see omadus selgel kujul ainult kondisjuel ilmub. Muudu teeb õpilane kodu kerge katse läbi ja ei leia toonitadud omadust.

Tuulte liikumise selgituseks oleks hädasti tarwis nimetada baromeetri rõhumise muutlikkust ja tuulte käimist rõhumise kõrguste järele.

Kui leppida ainult tõuswate õhuwoolude seletustega maapinna soojendamisest, siis ei anna see weel seletust, miks tuul wahel põhjast ja wahel lõunast puhub. Wibi järele peaks ta alati põhjast lõunasse puhuma, kus päike enam soojendab.

Leh. 47 nimetatakse wee a u r u s t a m i s t portselaanfaasis tema d e s t i l l e e r i m i s e k s, mis õige ei ole.

Sealhamas allpool on katse eeteriga, mis peab ära näitama tema suuremat auramiswõimet kõrgemal temperatuuril astmel. Selleks otstarbeks walatakse teda sooja kolbi. Särelbus sellest katsest wõetakse nii kokku: „soojas õhus läheb auramine kiiremini“. Peaks aga olema: kõrgemal

temperatuuril läheb auramine kiiremini, olgu õht seal juures, wõi mitte.

Leh. 56 on tuntud katse wee lahutamisest naatriumiga. Kirjeldatakse katse käiku: „wõta wõrk ja sellesse tüfise naatriumi ja pista see tsilindri all wette. Allpool mätkus: naatriumi asemel wõib ka kaaliumi wõtta“. Sellel katse korralduse wiisil nii küll teha ei wõi, sest kaalium plahwatab peaaegu wiibimata, weel enne kui teda jõutakse klaasi alla torgata. Kaaliumi kordetawate plahwatuste pärast temaga katseid harilikult ei tehta. Kalksiumiga läheb aga asi kõige parem. Ma ei soowitaks oma kausse praktika põhjal joonistusel 66 näidatud katset ka naatriumiga ette wõtta, sest ka siin ilmuvad sagedasti ägedad plahwatused wee kohalijest ülesoojendamisest. Selleks katseks wõetagu ikka ainult kalksiumi, ja naatriumi näidatagu ainult siis, kui suure nõud käepärast ja naatrium ise hoolega koorikutest puhtaks on lõigatud.

Wette ilmumat lehelise omadust on keele asemel parem näpu wahel proowida. Luntub jeebimee libedust.

Hapniku ja wesiiniku paufgaasi segu ei soowitaks ma kunagi koolis kolbis süüdata. Ikka wõib ette tulla kogemata õnnetust, ümbermässitud käterätkutest hoolimata. Katset wõiks siiski korraldada kahel wiisil, et kaswanditud etteujutuse omandaks paufgaasi paugu waljusest. Esiteks wõib gaasi lasta seebi wette ja süüdata ilmunud jeebimullid. Juba sel korral on kargatus nii wali, et õrnandewilistele liig on. Ka väike mullide kogu alustas si suurusel pinnal annab selle efekti. Segu peab aga teoreetilises wahekorras olema. Olen selleks katseks tarwitannud süüfika kabinetidest leidumat Hoffmanni riista wee elektrolüüsilijeks lahutuseks. Ülemiste toru otste kaudu juhtis ju saadud gaasi jeebimette. Wool peab wahelbum wool olema. Siis saab mõlemast toru poolest gaasi, nii et nii heale kui halbale esimesele katsele weel teist wõib lasta järgneda, mis õpilastele alati meelepärast. Sellest katsest on dieti paufgaasi lõhkemise tutwustamiseks täiesti küllalt. Tahaks aga keegi suuremat närwikõdi andu, siis wõiks ta seda teha järgmises riistas, milles wesiiniku ja õhu segu olen paljuil kordadel plahwatama pannud ja mis absoluut hädawõita on. Pean aga üttema, et paufgaasi selles kogus mitte proowinud ei ole, sest pean temaga koolis suurel wiisil eksperimenteerimist mitte hädawõitaks. Kirjeldataw riist annab juba wesiiniku ja õhu segust õige tugewa plahwatuse,

mis aga, nagu ütlesin, jellel toimetamise miisil täitja hädaboluta on.

Wõetakse konserwi karp ja liiuakse naelaga väike aif siise. Karp seotakse tugevasti statiivi külge. Alumine lahtine põhi seotakse paberiga finni ja torgitakse sinna sülepeaga aif siise wesiiniku siise lastmiseks. Pealmine auguke kaetakse sõrmega finni. Siis juhitakse klaastoru kaudu wesiiniku riistasse, toru karki sees otsaga wõimalikult ülesse hoides, et wesiinif nõu ülevalt alla täidaks ja lõpuks karkis võimalikult puhas wesiinif oleks. Wesiiniku saamisriist tõstetakse siis eemale kaugele. Sõrm wõetakse pealt ära ja lähendatakse tiff ehk põlem pilbas augule. Kui riist hästi täidetud, ei plahwata gaas kohe, waid põleb rahulijel leegil funni alt üles tõusew ehk karkis plahwatuseks tarwisminewa segu on tekitanud, mille peale alles gaas plahwatab. Kui aif parajalt suur on, kuulub enne pauku pikemat leegi piriisemist. Allgab kõrge tooniga ja wajub ifka madalamale funni kargatus käib. Kui augu ääri keeduoolaga määrada, on tema kohal hõljumat leeki kaugeemale näha.

Kord malmis tehtud nõu töötab igawesti. Kui ta sijemus weel üle on lastitud ja last alles läikib, siis võib ilmunud weanru seintel näha.

Beatiiff metallioidide ja metallide, hapete ja leheliste üle peab tingimata wälja jääma, sest neil mõnelkümnel real, mis selleks pühendatud, ei saa kuidagi neid mõisteid rahuloldawalt selgitada. See oja on terwe keemia kursuses, ka wanemas klassis kõige raskem. Ehk ta küll raamatu lehekülgedel väikese osana ilmub, kuulub tema peale mitu nädalat ära. Kes sellest jagu saanud, jellel on keemia saladused käes, kes mitte — lonkab terve aasta ja lõpetab klassi täieliku mõhifuna.

J. Kalkun. Loodusteadlised õppeteekonnad.

1. aasta. Loodusloo lugemik algkoolidele. Tallinn, 1921. Kirjastus-Ühisus „Kool“.

Raamat langeb sisuliselt kolme ossa: 1) stügiesed õppekäigud, 2) talvised tööd ja 3) kevadised õppekäigud.

Õppeteeskondade eel on lühike peatikk ettevalmistustest. Siin seletatakse, mis on loodus üldse ja mis on vaba loodus, siis et õppeteekondadel tuleb huvitavaid taimi, kive ja putukaid korjata. Kuid milleks neid tarwis korjata, jäetakse lastele ütlemata. Kas ajaviiteks? Igal tegevusel peab olema otstarve. Ei korjata ju asju ainult kor-

Järgnevatel küsimustes on kahtlane see, mis saunaleili wiskamisel temperatuuritõusu eitab. Ei ole õige ka lõpuküsimus, miks täidetakse õhupallid harilikult wesiinifuga? Sest harilikult täidetakse neid walgustus-gaasiga, mille saamine odavam.

Leh. 73. jeketus krobmi kohta ei ole õige. Segu, millega kivid seotakse, nimetatakse harilikult lubjaks ehk kalgiks ja ta sijadab ainult lupja ja liiwa, krobwits, aga jeda segu, millega seinad hiljem seest ära talandatakse.

Leh. 83. antakse orgaanilise keemia ainetele määrus: nad sijaldawad süsinikku ja põlewad. „Kõik teised ained, mis ei põle ja hapniku ei sijalda“, nimetatakse anorgaanilisteks. Ometi on mineraalainete seas palju neid, mis hästi ja pealegi väga hästi põlewad, näit. maagnium, wäämel, naatrium jne. Kuhu jääwad need?

Põlemise moment on määramisel täitja juhuselik ja peaks ära jääma.

Gaasiwabriku tõrwa sijaldusena on on üles loetud benziin, waseeliin ja parafiin. Need ained on tüübiliised nafta-jaadused. Gaasitõrwa ijeloomustawad bensool, naftaliin, antratsjeen ja pigi.

Et mitte jaada ühetülgsjeks ja paista lasta, nagu ei oleks raamatus häid külgi olemas, nimetan ka neid. Tungiwalt loetatud joow — lasta lapsi endid töötada; hult selgitamaid joonistusi ja pilta, ja graafilise metoodiga tutmustamine, milleks wäga õnnelikult walitud päewafoojuste kõwerif. Keel on kerge ja ladus. Pildid wärsked ja selged.

Wäga joomitaw oleks elutu looduse praktiliste tööde juhatusraamat omas mõlemas osas — õpetajale ja õpilasele. See wiiks U. Weidermanni poolt awaldatud joowi — lapsi tööle panna, kohe hea hulga maad edasi.

jamise enese pärast. Kas looduse tundmaõppimiseks? Kuid siis on ju veel teine võimalus selleks, vaadelda elawat loodust ilma surmamata, tapmata. (Cornel Schmitt), Viimane looduse tundmaõppimise viis on ju palju inimlikum.

Meie ise nõuame õpilasilt, et nad taimede ja loomade eest hoolitseksid, ja ntüid viime nad loodusesse just häwitustööd tegema. Millised vastolud? Siin ei või põhjendamata ja ilma asja põhjalikult seletamata õpilasi lasta omapead

toimetada. Edasi räägitakse korjamisabinõudest, mida õpilased peavad kaasa võtma. Nendest nimetatakse aga ainult kaaned, karbid ja «pinaalid», kuna unustatakse üsna ära kõige tähtsamad abinõud, nagu vihik ja pliatsi märkuste tegemiseks, käsilabidas, peitel ehk puss taimede juurtega maa seest välja kaevamiseks, mille puuduse pärast taimi kätega puruks kistakse ehk suurt labidat tarvitatakse. Üldine põhimõte, et taimi tarvis tervetena korjata (miks?), jäetakse alguses lastele selgitamata; sellest siis pärastised ebanähtused õppekäikudel, kus korjatakse õisi ja oksakesi (lhk. 11 ja 12).

Veel üks ülitähtis põhimõte jäetakse õpilastele alguses selgitamata: miks on selleks, et loodust (taimi, putukaid, kive j. n. e.) tundma õppida, just tarvis õpeteekondi ette võtta, loodusesse minna, kuna võiks ju need asjad klassi tuua, nagu seda varemaltki on tehtud? Seega on sissejuhatus ettevalmistustest üsna puudulik.

S ü g i s e s e d õ p p e t e e k o n n a d.

Esimene reis «Veskimäele» on väga sisurikas: õpitakse tundma õige paljuid taimi ja, peaaigi, vaadeldakse metsa kui taimede ühingat, üldse silmitsetakse looduse kogupilti ainuke kord kuue õppe-reisi kestes. Vaadeldakse putukaid, uuritakse oravat, silmitsetakse metsa aluspinda, raudkivi ja paasi, kuigi suurt labidat siin asjata kaasas kantakse ja temaga ainustki auku, metsa alla ei kaevata. Teiselt poolt aga puuduvad abinõud kivide katkitagumiseks parajaks tükkeks, mida kõlbaks kaasa võtta.

Uleliigsetena tunduvad aga õppekäigul õpetaja pikad seletused, nagu lubja põletamise lugu, õie osadega tutvustamine, puude liigitamine valguse nõudlikkuse järele, missugust järjekorda ilma ülesmärkimata pole võimalik meeles pidada, samuti ka sentimentaalne muinasjutt vöötjalast. (*Cuscuta europaea*). Pikemaid seletusi antagu õpilasile klassis, väljas aga lastagu neid ise jutustada ja vaadelda.

Teine teekond kuiva männimetsa on ka üsna korralik õppekäik. Kuid siin muutub asi eelmisest halvemaks ses suhtes, et õpetaja veel rohkem seletama hakkab, (paasi ja lubjakivi ajalugu, mis isegi teaduslikult lonkab, luidete tekkimise seletus, puude jaotus aluspinna nõudlikkuse järele). Neid seletusi oleks

tulnud anda õppekäigule järgnevail tundel. Nende seletuste tõttu jäävad aga tarvilised tähelepanekud tegemata, nagu männimetsa üldise pildi vaatlemine, tüvide värvi silmitsemine üldise valguse rohkuse tähelepanemine männimetsa all, mis võimaldabki nii rikkaliku samblikkude kasvamise küll maapinnal, küll puutüvidel. Jäävad esile toomata männimetsa, kui taimeühingu ja loodusühingu iseäraldused. Tuleb õpetada lapsi loodust vaatlema, silmistsema tema suure kogus, tuleb näidata neile looduse ilu, et nad õpiksid temast lugu pidama, teda armastama, et nad pärast ise jälle sinna läheksid. Kui me aga viime õpilased metsa selleks, et nad nokitseksid detailide juures, nagu — ainult samblikke korjaksid, nende isesuguseid liike üksteisest õpiksid lahutama (millist tööd nad kodu töötundidel väga hästi võivad teha), siis ei pakuks see õpilasile kuigi suurt huvi ega meelitaks neid teinekord metsa. Mets jääb neile ükskõikseks, kuigi õpetaja neile räägib seal omavahelistest puude võitlustest. Ma ei eita sugugi vajadust detaile vaadelda, kuid eitan küll ühekülgset detailidesse vajumist ja hoiatan õpetajaid selle eest. Sarnasest ühekülgsest vaatlemisviisist areneb just see iseäraldus, mis meie eestlastele väga omane, — kitsarinnalus, kalduvus näha üksikasju, peensusi, kuid unustada alati asja üldpilti.

Kolmas õppekäik Roka-al-marasse on sisuliselt vahest kõige tähtsam sügisesest õpeteekondist. Ta peaks õpilasi tutvustama lehtede klorofüllü muutumisega, sügise looduse värvirikkusega, lehtede langemisega ja seemnete laialilagunemisega.

Kuid need sihid unustatakse alguses üles seadmata, ja neid küsimusi ei töötata selle tõttu korralikult läbi ka pärast õppekäiku. Värvierksus sügiseses looduses köidab iseenesest laste tähelepanu, siin oleks olnud tarvis veel ainult teda juhtida mõningale asjaolule, nimelt — et teatavate puuliikide lehed alati ainult teatavaid pigmente sisaldavad ja selle tõttu lehed teataval viisil oma värvi muudavad. Nii lähevad kase lehed alati kollaseks, vahtra lehed kas punaseks ehk kollaseks ja nõnda edasi. Teiseks, et klorofüllü hävinemine lehes alati teatavatest kohtadest algab ja järk-järgult edeneb. Samuti oleks võinud võimalikul korral õpilaste tähelepanu

juhtida värvide suurepäralisele kokkukõlale, mis ilmsiks tuleb siis, kui lehtmetsa tagaseinana asub sügavroheline okasmets j. n. e.

Arvan, et Kaigorodovi kujukas muinasjutt metsast hulga omast ilust kaotas selle tõttu, et ta kõrgel merekaldal ette jutustati. Pealegi on see jutt natuke pikk selleks, et teda looduses, õppekäigul, töö juures ette jutustada. Samuti tuleb üleliigseks pida neljanda talve õpilastele geoloogiliste ajajätkude nimetuste andmine.

Kevadised õppeteekonnad. Esimene Hundikuristikku ja Suhrumäe (Suhkrumäe?) tagustele paikallastele on sisuliselt üsna kehva ja muutub õppetunniks lahtise taeva all. Kuid siin on üks ilus moment (lhk. 156), kus kõrgel rannal seisma jäädakse ja värvirikast pilti enese ümber silmitetakse.

See esteetiline moment tasub palju.

Teine õppekäik Piritale on sisuliselt kui ka tehniliselt üsna hästi õnnestunud.

Viimase õppekäigu Marienbergi heinamaale nimetab autor, ei tee mis põhjusel, jalutuskäiguks. Üldiselt kokku võttes peab kõikide õppekäikude kohta ütleva, et neil siiski küllalt huvitavat ja tähtsat bioloogilist materjali on läbi töötatud ja nende sisulist väärtust üksikud tehnilised puudused ei suuda tumestada.

Selle vastu aga jäätavad praktilised tööd, mis õppekäikudele järgnevad, üsna palju soovida. Need n. n. praktilise töö tunnid kulutatakse ära hoopis muudele askeldustele: teoreetilistele, kollektsoonide vaatlemisele, mikroskoobiga töötamisele, katsete tegemisele ja n. e., kuna ekskursiooni materjali läbitöötamisele mõni kõrvaline pilk samal ajal heidetakse. Ma ei kujuta omale asja käiku vahest õieti ette, kuid usun siiski, et väikesi mudilasi ei saa korraga mitmesugustele töödele rakendada. Siin tuleks alati jääda ühe tegevuse juure, järjekorras, kui soovitakse, et tööd korralikult tehtaks. Õpilaste praktilise tegevuse all tuleks mõista muudugi nende enese tegevust, tööd nende korjatud materjali kallal, nende enese korraldatud katseid j. n. e., mitte aga õpetaja tööd, ja sellepärast ei saa neid tunde, kus õpetaja mingisuguseid katseid teeb, mida õpilased ainult päält vaatavad, kuidagi nimetada õpilaste praktiliste tööde tundideks. Raa-

matu tarvitajaile oleks aga väga tähtis olnud, kui autor korralikult oleks näidanud, kuidas ta õpilased õppekäikudele kaasa toodud materjali iseseisvalt ehk õpetaja abil teemade järele läbi töötasid. Arvan, et sellega ikka veel näidatud pole, kuidas tööd tehakse, kui autor kord lausub, et «võtsime noori lehti kaasa lehe chlorophylli loo tabelite täiendamiseks». Aga missugused olid need tabelid, kogud? Kuidas õpilased lehe klorofylli muutumislugu kujutasid, sellest ei räägita. Kuid just see oleks olnud huvitav, sest ühte ja sama tööd võib nii mitmet moodi teha. Tahaks tähelepanu juhtida mõnele tööle, millest autor vaikides mööda läheb. 1) kuidas korraldasid ta õpilased omad rikkalikud samblikkude kogud? kas herbaariumi? üksikuile tahvlikestele, igale üks eksemplaar? või pikematele lauakestele, teatavad liigid kokku, või jälle nende kasvukohtade järele? maapinnal kasvavad ühte, kividel — teise ja puutüvedel — kolmandasse gruppi? On veel terve rida võimalusi nende korraldamiseks, näituseks — nägusamad ja paremad eksemplaarid klaaskappi, klassiseinale. 2) Missuguste märkustega varustasid õpilased kogutud taimed? Arvan, et kogude korraldamine ei seis mitte ainult taimedele nimede andmises ja sedelikeste külgekleepimises.

3. Kuidas korraldasid õpilased suuremad taimed, mis mitte ei mahtunud harilikule herbaariumi lehele, näit. putked?

4. Kuidas hoiti alal suurte taimede toidurikkad juured, mis kuivatamisel oma algupärase vormi kaotavad? j. n. e. Sügiseste ekskursioonide järele võtab autor teoreetilisele seletamisele metsa, milliseid seletustunde ta millegi pärast praktiliste tööde tundideks loeb. See metsa teoreetiline seletus on muudu üsna korralik ja tarvilik, kuid lõpupilt temast kujuneb natuke ühekülgeks. Nimelt saame ettekujutuse metsast, kui taimede ühingust, mitte aga kui taimede ja loomade füto-zooloogilisest ühingust, ja seda sellepärast, et loomade elutingimused metsas on jäetud laiemale seletusele võtmata. (Ainult 12 rida on pühendatud loomariigile). Isegi nimetamata on jäetud sarnased esitajad, kui rohusööjad, kiskjad, närijad ja putukasööjad, siis sipelgad ja mesilased. Tingimata tarvilik

oleks olnud vähemalt metsas elutsevaid selgoolisi kõne alla võtta.

Talvised katsed.

Imestada tuleb, kuidas raamatusse, mille pealkiri: «Loodusteadlised õppe- teekonnad», on sattunud lhk. 72—144 talviste katsete nime all osa sama autori poolt varem ilmunud raamatust, mille pealkiri «Mineraloogia käsiraamat». Miks autor õppekäikude nime all äkitselt füüsiko-keemilisi nähtusi hakkab seletama ja metallurgiat õpetama? Ja miks ta raamatu osad, mis ta varemalt keskkoolide tarvis kirjutanud, nüüd äkki meie algkooli IV klassi õpilastele lugemiseks pakub? Tahaks küll teada, kuidas suudavad 11—12 aastased mudilased järgmistest ridadest aru saada? (lhk. 138) «Püriit kui ka teised väävelmetallid on vähese püsivusega mineraalid. Vesi ja õhuhapnik lahutavad püriidi ära. Esiteks lahkub väävel ja ühineb vee vesinikuga väävelvesinikuks — mäda munadena lõhnavaks gaasiks; rauaga ühineb aga hapnik ja vesi, ning sünnitab raua-okstüüdihüdraadi, s. o. pruuni rauakivi ehk rauarooste. Väävelvesinik sulab vees ära ja uhutakse minema; tuleb niisugune vesi päeva-valgele, siis võtab õhu hapnik vesiniku väävelvesinikust omale, ja väävel heidetakse välja. Niimoodi on väävli lademed Uraali mägedes Saimonovi orus stündinud. Rauarooste ehk pruun rauakivi, kui vees sulamata aine, jääb endise püriidi asemele. Enamasti jätab muutmise pruuni rauakivi kogudele veel koguni püriidi kristall vormidki alale, ja need ilmuvad seega nõpdanimetatud valekristallideks».

Ehk kust võtavad õpilased, kes samal õppeaastal esimest korda geograafiat (pealegi kodumaa geograafiat) õppima on hakanud, ettckujutuse kõikidest maailma jagudest, Euroopa riikidest ja eriti detailse ülevaate endisest Vene riigist? Sest keskmises raamatu osas, mis nii õnnetult ja mõtlematult teisest raamatust siia üle kantud, leiduvad teiste seas sarnased nimed, kui: Ner-tschinsk, Tsareevo-Aleksandrovsk, Saimonovi org, Krivoi-Rog, Ekaterinoslav, Vosookaja, Blagodatj, Dagestan, Mag-nitnaja, Katschkanaar j. n. e. j. n. e. Usun, et paljud õpetajaistki mõnda neist nimedest esimest korda kuulevad.

Üldse tundub keskmine osa raama-

tust täiesti võõrana, kuivana, ei tea milleks mõelduna loodusteadusliste õppe-käikude keskel.

Keeleline külg.

Peale trükivigade, nagu «hõbeda harv» (lhk. 133), «ligid» (54) «suhru-mägi» (152) jne. on raamatus rohkesti sõna ja kõnekäändelisi vigu, mis tulevad panna autori arvelle.

Nii lhk. 9. «et lehed õhusisse oleks aetud» pro — et lehed õhku ulataksid. 23 lhk. «kust me metsa sisse olime tulnud» pro — metsa olime tulnud. 44 lhk. «Linnud ja lennumasinad toetavad oma tiibadega õhu peale» pro — oma tiibadega õhule, — «nagu osav turnija kätega turnipuu-de peale» pro — turnipuuiele. 64 lhk. «Need pidada alles talvel lume peale langema; — pro pidavat talvel lumele langema. 68 lhk. «Ulatas kunni maani» — pro ulatas maani. 81 lhk. «Kõdunevate taimede jää-nuste sees» — pro jäänustes. 15 lhk. «mille seest — pro millest. 19 lhk. «tammellehtsam-blikka», «põesassamblikka» pro tammlehtsamblikke, põesassamblikke.

31 lhk. «protoplasma» — pro protoplaasma. 64 lhk. «õiselibedega» — pro õiselvetega. 71 lhk. «håbematad pasknäarid» — pro häbematud pasknäarid. Samal leheküljel — «nende tuhost saadakse joot» — pro jooti.

90 lhk. «Siis võime sellest terve õhu lasu raskust välja arvata» — pro raskuse.

95 lhk. «Sellele lisatakse mangaanhüperoksüüdi sekka» — pro mangaanhüperoksüüti.

123 lhk. «Sisimus» — pro sisemus.

152 lhk. «põesas» — pro põesas.

Autor tarvitab järjekindlalt murdelist vormi k u d a, k u d a m o o d i pro kuidas, kuidas moodi.

8 lhk. küsivad õpilased, kust puud ja lilled tulevad. Siin peaks tarvitame «tulevad» (jutumärkides) ehk õigemini küsima, millest nad kasvavad.

10 lhk. «Nõgese harjased (?) esitavad õnsaid pudelikesi, milles kangesti lõikav äge vedelik».

11 lhk. Opetaja sundis (!) kõiki üle kraavi hüppama.

11 lhk. Oli tuju juba natuke vähemaks (?) jäänud.

18 lhk. «Miks maa neid kive siia rohkem munenu?» (Opetaja küsimus!)

20 lhk. Asusime laagrisse, et kaasa võetud toiduainete hävitamise läbi (Nüüdsel kallil ajal toiduaineid hävitada oleks kuritegu!) paunu kergitada.

31 lhk. Raku süda pro raku tuum.

35 lhk. Raskem aine kannab kergematoma peal.

(47) Puude kohta tarvitab autor asesõnu kes ja mis vaheldamisi (lhk. 47). Kui puid ja taimi võtta, kui elavaid olevusi, siis juba asesõna kes.

58 lhk. Puukordadesse tekivad vectorud (?).

63 lhk. Nõgese seemned pidada (pro pidavat) hobused läikima tegema (?), kui pihutäis päevas neile kaertega sööta.

71 lhk. Ja mul ükski on sellest päevast peale õigus tema maitsevaid marju maiustada (?).

73 lhk. on väga vilets ja labane lauluke, mis praeguse aja õpperaamatusse enam kuidagi ei kõlba.

Lhk. 151. Juba mõne tunni pärast kustus kõrvale lükatud kaane vahelt idanevate seemne klaasi pistetud põlev puupilbas. (Kas ta üldse nii kaua võis põleda?)

169 lhk. — Katsumise organ pro kompimise organ.

172 lhk. Seda protsessi (kahe raku ühinemist ja nende tuumade liitumist nimetatakse sigitamiseks pro sugutamiseks; järjelikult ka sugutatud muna, mitte sigitatud.

Päale selle leidub autori seletustes mõttelisi vigu. Nii, näit., ei ole vanade kuuskede oksad mitte sellepärast välja poole longus, et vihma vett välimistele juurtele juhtida; mitte nende eneste initsiatiivil ei tule sarnane okste seis, vaid talvisest lume raskusest, mis oksad alla poole kõverdab. Kullsonajalale (*Pteris aquilina*) ei ole nimi antud mitte rootsu läbilõike kuju järele, vaid rootsus olevate soonkimpude läbilõike kuju järele.

Putukate jalgade seadmiseks tuleks tarvitada mitte lühikesi nõõpnõelu, vaid vartega prepareerimise nõelu.

Meil Eestis pole marmor; Vasalemm, marmor on «marmor».

Manasnahka ei moodusta mitte tühjad rakud (lhk. 38), sest tühje rakke pole üldse mitte olemas. Samuti ei ole olemas tühje koore rakke. (58 lhk.) Spirogüüra rakukeste tuumad pole mitte keerdpaela sarnased, vaid kromatofoorid. Arvamised, nagu oleksid kivisoola lademed alati kuivanud merest tekkinud, pole õige sarnasel kujul nagu lhk. 101.

150 lhk. loeb autor okaspuid vana-nunud vaate järele paljuduleheliste õistaimede hulka, kuna praeguse aja taimeteadus neid eostaimede hulka arvab. Kõnnapeadlasti (kõnnapoegi) nimetatakse praeguse eestikeelse loodusteadlase terminoloogia järele vastseteks, nom. vastne.

Küsime lõpuks, kas vastab raamat neile ülesannetele, milleks ta määratud? (Autor ei räägi neist, kahjuks, raamatu eessõnas küllalt selgelt).

Palgilehele on trükitud: I aasta lugemik algkoolidele, järjelikult peaks raamat sisaldama sarnast materjaali lühemate jutustuste näol, mida algkoolis loodusloo tundel lugemiku-na võiks tarvitada. Niisugust materjaali leidub siin aga õige vähe, vast ainult Kaigorodovi muinasjutt metsast, sest keskmises osas olevad metallide kirjeldused selleks küll ei kõlba. Autor lausub aga eessõnas veel järgmist: «Raamat lubab õppekäike ka kohalise looduse järele korraldada. Ta jääb niisugusel korral heaks täiendavaks paralleeliks ja vabastab lapsi tülikast ülestähendamisest, mis ilma raamatuta suusõnalisel õpetamisel mõõda pääsemata». (Minu harvendus J. P.)

Ma ei kujuta neid lugemiku ülesanneteid õpilaste õppekäikude puhul enam kuidagi ette. Kui korraldavad ja juhatavad õppekäike ühte ja samasse kohta näit. kaks isikut, kas või ühel ja samal ajal, siis on ju muljed, mis neil saadakse, igal üksikul juhtumusel ometi igasugused selle järele, mis seal näha taetakse ja mille peale rõhku pannakse. Seda vähem tohiks kõneleda õppekäikude sarnadusest mitmesugustel kohtadel ja igasugustel tingimustel ettevõtetuil üledumaa. Ei saa õppekäike teha üldse, vaid peab igale käigule ette seadma kindlad ülesanded. Ses mõttes ei või kõne all

olev raamat sisuliselt vastata igasugustele juhtumustele ega saa ta ka õpilasi milgi tingimusel «vabastada tülikast üles-tähendamisest».

Igal korralikul õppekäigul peab igal õpilasel tingimata pliiats ja kirjutusraamat või vihik märkuste tegemisteks kaasas olema.

Raamat näikse aga vist küll enam olevat kirjutatud õpetajate tarvis — käsiraamatuks õppekäikude korraldamisel. Sarnasena mõelduna oleks ta küll pidanud sisaldama märksa rohkem meetodilist materjaali ja praktilisi näpunäiteid eriti ses osas, mis räägib praktiliste tööde korraldamisest. Opetajad leiavad

temast siiski üsna hulga kasulikku ja tarvilist materjaali õppekäikude korraldamise suhtes.

Raamatul on üsna tuntavalt 1916. a. Võrus ära peetud suvikursuste protokolilist lõhna juures, sisaldab arutihti pikki sõnasõnalisi tõlkeid nimetatud kursuste päevaraamatust. Keskmise osa on aga autor, nagu eespool tähendatud, omast «Mineraloogia käsiraamatust» «üle võtnud». Nii siis kiirelt kokusepitsetud ja lapitud teos, ilma kindlate sihtideta, domineeriva värvita ja kristalliseerunud põhivaadeteta.

J. Port.

Rich. Kivit Minu raamat „Laulud ja pildid lastele“.

V. Bergmanni kirjastus Tartus 1920. 16 piltidega suurt lehekülge. Hind 125 marka.

Võimata on leida lugemaõppivaile lastele mitmekesisust pildiraamatute näol. Üleüldse kanntavad lapsed kõige enam kirjanduse puudust. Võimata on õpetada lapsi noorena lugema, kui tead, et nad peavad lugema igasuguseid alaväärtuslikke raamatuid, mis langevad maha vanemate inimeste laualt. Sellepärast on heameel näha ilusat kõvas köites uut pildiraamatut.

Käesolev raamat tahab olla elavam harilikest lasteraamatuid. Kaanepilt täis elurõõmu: alasti lapsed kesk lilli vaatavad vastu tõusvale päikesele, juhtides sellele ka mänguhobuse, nuku ja koera pilke. Programmiline, paljuütlev täiskasvanuile. Aga lapsi see palju ei huvita: liiga abstrakt mõttelt sellele eale. Tiitellehe pilt on vist kaasakiskuvam. Kõige veetlevamaiks pean lk 3. — ringmängu (päike vaatab inimese näol laste peale), lk. 3. — «Imeaid». laste silmale meeldivate kiirgavate värvidega, lk. 8. — jäneste tants ümber kapsa, mille juure tuleb ka järgneval leheküljel ääretu kaunis ja naiiv jänese matus. Lk. 10. ja 11. — lapsed looduses — õige kenad, aga näod liiga nukusarnased. Seevastu aga neil leheküljil olevad ilustused suurepärased. Keda ei paneks naerma lk. 10. täispuhutud konna ja tillukese suurtüki sarnane rohutirts. Ja need liblikad! Nii ka viimasel leheküljel laps vihma käes j. m.

Osa pilte aga tuletab liiga meele senniseid labaseid lasteraamatuid. Koguni halvaks pean pilti, mis kujutab last

kütina. Lasteraamat ei peaks õhutama sellele, mille vastu pärast peame võitlema. Hea külg, et enamik pilte on värvilised, mis annab neile palju suurema elavuse ja väärtuse laste silmis. Ka on hoolitsetud ornamendiliste ilustuste eest.

Piltide kõrval sõnad jäävad enam-vähem varju. Sealt otsiksin enam ülekeevat hoogu ja naiivsust ühtlasi. Mind rahuldab enam-vähem ainult «Imeaid» ja laul vihmale (lk. 16). Teised on liigpuised ja kulunud sõnad.

Tahaks rohkem fantaasiat tooresainet piltidesse kui ka teksti. Lasteraamatud jätavad hirmsasti väikekodanlise mulje: kümneis variatsioones kujutatakse lapsi oma tinasoldatidega j. n. e. Illustreeritagu fantastilisi jutte (mitte ainult muinasjutte!), valmistatagu raamatuid, millest lapsed ammutaksid aineid oma mängudele, kui kujutlevad ennast reisijate-na, suurtena meestena j. n. e.

Senni on meil rahuldavaist lasteraamatuid ainult Karriku pildiraamatud ja algupärasist vahest ainult Hindrey «Lõhkiläinud kolumats». Aga muidu nad kiläinud kolumats». Aga muidu nad on kas labased (kõik endised, ka hiljuti ilmunud «Tahma Tõnu», «Sõdur Sass»), laste maitset rikkuvad, või inetud (nagu «Matsist» väljalõigatud «Ulrõõmsad papuad» või muud meie-matsilikud raamatud).

Aguli naljaleht ei tohiks ometi laste maitsele peale tungida, kirjastajad hooplevad ikka oma rahvavalgustuse tööga, ent Tallinna kirjastused ainult loika-

vad profiiti laste maitse ja arenemise kulul. Juba nende kirjastusel ilmunud lasteraamatute välimus pole hea. Võidaks välja anda võõrakeelseid laste pildiraamatuid eestikeelse tekstiga, aga kirjastajad «ajavad läbi» kättesaadava kraamiga.

Kiviti lasteraamat ei paranda veel lastekirjandust, aga ta näitab head taht-

mist lasteraamatuid soetada. Näeksime hea meelega sellele järgnevat teisi, mis enam suudaksid lapsi kütkestada.

Meie lastelaulud, lastelood, lasteraamatud ja laste ajakiri ootavad teostajaid. Tänu Kivitile, kes tüki tööd teinud ses tänuväärt asjas.

Andr.

Organisatsioonide teated.

Eesti Õpetajate Liidu asemikkude kogu koosolek, 31. märtsil 1921.

(Tallinnas, Pikk tän. 54, Liidu ruumid.)

Koosolekust võtavad osa:

1) Tallinna õp. seltsi poolt: A. Pedusaar, J. Rummo, S. Valge, A. Kärk, A. Mõru, O. Reinok, O. J. Kiesel.

2) Harju maakoolide õp. liidu poolt: A. Kallion, A. Risman, R. Koppelman, H. Valdman.

3) Virumaa õp. liidu poolt: J. Kalda, P. Pedisson, A. Möller ja Koppel.

4) Järvamaa õp. liidu poolt: S. Kass, J. Meerits, J. Kana, A. Eglon ja M. Väli.

5) Pärnumaa õp. Liidu poolt: G. Jürvetson, O. Mälk, M. Port, O. Gustavson.

6) Viljandimaa õp. liidu poolt: P. Adamson, A. Marfeldt, A. Pajur.

7) Tartumaa õp. liidu poolt: M. Kiis, Fr. Klement, A. Käpa, K. Luik, J. Alver, A. Rütüti.

8) Tartu õp. seltsi poolt: J. Rumma, P. Treiberg, M. Reinik, M. Koch.

9) Võrumaa õp. liidu poolt: E. Mitt, G. Saar, A. Sand, Th. Rõbakov.

10) Põlva õp. ühingu poolt: A. Usai.

11) Narva õp. seltsi poolt: J. Sõster.

12) Läänemaa õp. liidu poolt: J. Uustalu, M. Küla.

13) Vene õp. liidu poolt: M. Bogdanova, V. Sokolov, E. Michelson, E. Hildebrandt.

14) E. õ. liidu juhatuse liikmed: J. Annusson, E. Martinson, J. Piiskar, N. Neuhaus; revisjoni komisjoni aruandja J. Kruus.

Koosoleku avab liidu esimees J. Annusson. Koosoleku juhatajaks valitakse O. J. Kiesel, abiks A. Marfeldt; pro-

tokolli kirjutajaks S. Kass, A. Risman, A. Kallion, hiljem — S. Valge, T. Kanemägi ja A. Möller. — Liidu juhatuse poolt ettepannud päevakord:

1) Liidu juhatuse tegevusaruanne.
2) Liidu revisjoni komisjoni aruanne.

3) V. üleriikline õpetajate kongress.

4) Uhis-Soome koolikongress.

5) Uue juhatuse valimine.

6) Ettepanekud kohtadelt ja koosolekul algatatud küsimused

muudetakse järgmiselt: Uue juhatuse valimine asendatakse neljandale kohale, viimaseks punktiks võetakse õp. palga- ja pajuksiseaduse küsimused.

Liidu juhatuse tegevusest annavad aru esimees J. Annusson ja sekretäär J. Rummo.

Annusson: Oma tegevuse algusest peale on Eesti õpetajate liit töötanud kõige suurema püsivusega õpetajate vaimliste, aineliste ja õigusliste huvide kindlustamise sihis, veel intensiivsemalt aga kooli ja kasvatus töö edendamise kasuks üldse. Liidu liigete hulka kuulub kaugelt suurem enamus Eesti õpetajaid, ühise eesmärgi saavutamiseks tehakse tööd täielises üksmeeles, vaatamata selle peale, et poliitilise ilmavaate poolest hoitakse väga mitmesuguste erakondade poole.

Nii on kujunenud organiseeritud õpetajaskonnast jõud, millega tuleb rehkendada neil, kes meie kooli- ja haridustöö juhtimises tahavad olla tegevad. Ajajooksul on see jõud omandanud ilme, mille avaldajaks on liidu tegelaste juhtiv osa, õpetajaskonna enamuse tahtmise peegeldaja.

Õpetajaskond on oma kongressidel, päevadel ja mitmesugustel muudel koosolekutel mitmel puhul ütelnud, missugu-

ne tema vaade ja arvamine ühe ehk teise kooliküsimuse kohta; need seisukohad on olnudki liidu juhatuses sennise tegevuse lähtekohtadeks, ja neid seisukohti on püütud maksma panna ka juhtumustel, kui õpetajaskonnal on olnud kaasa rääkida üldse koolipoliitika juhtimise küsimuses.

Igasugune vool aga tekitab paratamata vastuvoolu. Juba ammu oli märgata, et meie parempoolsetes ringkondades õpetajaskonna organiseerimist heal meelel ei nähta. Iseäranis suur pahameele torm pääsis aga lahti siis, kui õpetajad IV. üleriiklisel kongressil endid ütlesid lahti vaimulikkude kohuste täitmisest; selles nähti õpetajaskonna avalikule vaenujalale astumist kirikuga. Oieti ägedaks muutus aga parempoolse ajakirjanduse toon pärast Tartus ärapeetud liidu asemikkude kogu koosolekut (2., 3. ja 4. jaan. s. a.), kus liidu juhatus volitati reageerima sel juhtumusel, kui kooli poliitikas peaks mindama neilt alustelt kõrvale, mis õpetajaskonna poolt kooli alal üles seatud. Oieti ei olnud selles otsuses midagi uut liidu tegevuses.

Asemikkude kogu ja üleriikliste kongresside volitusel oli liidu juhatus varemaltki õpetajaskonna soove ja seisukohte koolipoliitika juhtimises esitanud valitsuse kujundamistel, isegi kandidaate üles seadnud haridusministri kohale ja teisi kavatsetavaid kandidaate atesteerinud, sellest õpetajaskonnale oma häälekandja kaudu teatades. — Tartu koosolekust peale algab parempoolse ajakirjanduse kõige tigemad sõjakäik liidu juhatusesse vastu. «Päevalehes» süüdistatakse, et liidu juhatus liig palju tegemist teeb «majandusliste ja poliitiliste» küsimustega, jättes kõrvale pedagoogilised ja kooli küsimused; ajakiri «Kasvatus» olla tehtud kildkonna poliitika lehekeseks, kuhu ei võetavat parempoolsete õpetajate töid avaldamiseks — olgu ei ühtegi sarnast juhtumust pole ette tulnud; kutsutakse üles õpetajaid uue liidu asutamiseks. «Postimees» nuriseb, et liidu juhatuses tegevad mõned liig pahempoolse ilmavaatega liikmed. «Tallinna Teatajas» heidetakse veel 30. märtsil ilmunud n-riis liidu juhatusesse sarnaseid asju ette, mille põhjuseks pole mitte tema, vaid asemikkude kogu ehk kongress. Kõigile neile süüdistustele paneb krooni «Kaja» nr. 39 (1921. a.) il-

munud juhtkiri: «Isevarki poliitika «õpetajate liidu» juhatuses» (loeb juhtkirja tervelt ette). Kirjutuses korratatakse varemalt «Päevalehes» ilmunud süüdistusi, kuid veel häbematas toonis ja lisatakse juurde uusi, mis kahtlustavad liidu juhatusel liikmeid otse majanduslistes kuritarvitustes. Liidu juhatusel liikmed saada palka 5000 kunni 10.000 marka kuus, milleks ära tarvitavat liidu kõrge liikmemaks; ometi ei saa liidu juhatusel liikmed, peale asjaajaja-sekretääri, ainust penni palka. Liidu esimees J. Annusson, kes «Kaja» teate järele saada kuus 10.000 m., saab «Kasvatuses» toimetajana (mitte kui juhatusel liige) 600 marka kuus. «Kaja» teate järele on liidu juhatus oma vahel ära müünud 700 puuda «Kasvatusel» määratud paberit alla turuhinna; paberit on müüdüd kõigest 96 puuda 4 naela, mis «Kasvatuses» tarvitamiseks kausta poolest kõlbmata, kuid turuhinnaga ja rahalisel kitsikusel. — Kõigi nende ja veel paljude vähemate süüdistuste seletuseks on liidu juhatus ajakirjanduses sõna võtnud, kuid neid ei võeta arvesse. Sellepärast otsustas liidu juhatus oma volitused maha panna, et õpetajaskonnal e n e s e l võimalik oleks asja kohta sõna võtta ja selgusele jõuda, kas on ägedad parempoolse ajakirjanduse väited, nagu ei töötaks liidu juhatus õpetajaskonna enamuse soovide kohaselt ja nagu ei oleks liidu juhatus õpetajaskonna usalduse vääri-line.

R u m m o kannab ette liidu juhatusel tegevuse ületüldise aruande 1921. a. esimese kolme kuu jooksul. Et tegevusaeg lühike ja tegevusaasta algus, on suudetud kõige rohkem ära teha üksikute õpetajate rühmade tööle rakendamise ja üldise töökorralduse sihis. Ametid üksikute juhatusel liigete vahel on ära jagatud järgmiselt: esimees J. Annusson, abideks J. Piiskar ja A. Kuusik, sekretääriks J. Rummo, abideks V. Peet ja Aug. Ounapuu, kassahoidjaks N. Neuhäus, abideks O. Reinok ja E. Nipman; ametita liikmeiks: E. Martinson, J. Kana, A. Marfeldt, A. Risman, P. Pedisson ja K. Treffner. Aruande aja jooksul on juhatus ära pidanud 13 koosolekut, neist 11 järjekordset ja 2 erakorralist. Tööjaotuse põhimõttel otsustati korraldada 8 toimkonda: 1) Ajakirja «Kasvatuses» toimkond; 2) Opetajate ainelise

seisukorra toimkond; 3) Organiseerimistoimkond; 4) Oppevahendite toimkond; 5) Pedagoogiline toimkond; 6) Kooli- ja lastekirjanduse toimkond; 7) Edasiharimistoimkond; 8) Kooliseaduste toimkond.

Senni on lõpuliikult korraldatud ja tööle asunud: 1) Ainelise seisukorra toimkond — juhatajaks A. Veiderman ja sekret. V. Peet.

k) Kooliseaduste toimkond — juhatajaks J. Kiiwet, sekretääriks A. Kärk.

3) Organiseerimistoimkond — juhatajaks J. Piiskar, H. Sumner ja N. Neuhaus, sekretäärideks Kivi ja Gustavson. (Toimkonnal on alatoimkonnad; koolikohtade büroo, arvustiku büroo ja kodukorra komisjon).

Liidu juhatus ühes ainelise seisukorra toimkonnaga vaatas läbi haridemin. poolt kokkuseatud palgaseaduse kava ja tegi selles järgmised parandused: a) palga järkusid olgu kaks, kus juures jaotuse aluseks võetakse haridusensensus ja kool; b) juhataja palk olgu palgaredelist väljaspool, üks viiendik palgast ja elukalliduse rahast omavalitsuse kanda; juhataja abi palk olgu üks kümnendik palgast; c) õpetaja palk esimeses järgus vastaku 2,3,4 ja 5, teises järgus — 4, 5, 6 ja 7 riigiteenijate palgaastmele. — Liidu edustajana võttis Riigikogu hariduskomisjoni koosseisust osa palgaseaduse harutamisel juhatusel liige V. Peet.

Mitu koosolekut on pühendatud eeloleva üleriiklise kongressi kava kokkuseadmisele. — Haridusministeeriumis on liidu juhatus esinenud mitmel puhul üksikute õpetajate ainelise ja õiguslise seisukorra kaitseks. Liidu juhatusel lähemas ühenduses töötab Tartus asemikkude kogu koosolekul valitud ühis-Soome koolikongressi Eesti peatoimkond.

Revisjoni komisjoni aruandega esineb komisjoni esitaja J. Krus. Komisjon on läbi vaadanud liidu ja ajakirja «Kasvatuse» rahalise asjaajamise, arve- ja kassa raamatud, tulude ja kulude arved ja leidnud need täiesti korras. Süüdistused kuritarvidustest liidu rahalises asjaajamises, eriti juhatusel liigete palkade saamises on täiesti põhjendamata.

Läbiraäkimistel teatavad maakonna liitudes võetud seisukohti:

Rõbakov (Võrumaa õp. liidu asemik) teatab, et Võrumaa õpetajail

E. O. Liidu juhatusel vastu mingit umbusaldust ei ole. Ajakirjanduses toodud süüdistused on sihilikud, esile toodud valimiste eelse kihutustöö otstarbel, mida poleks liidu juhatusel tarvitsenud arvesse võtta. Paneb asemikkude kogule ette E. O. L. juhatusel tegevuse õigeaks tunnistada, juhatusel paluda terves koosseisus edasi töötada ja agitatsiooni, mis väljaspoolt õpetajate organisatsiooni tuleb, mitte tähele panna.

Marfeldt (Viljandimaa õp. liidu asemik), leiab, et liidu juhatus on töötanud täiesti kokkukõlas kongresside ja asemikkude kogu otsustega. Toetab oma liidu nimel Rõbakovi ettepanekut.

Mälik (Pärnumaa õp. liidu asemik) teatab, et Pärnumaa õp. liit küsimuse kohta samal seisukohal on, missugusel Võru õpetajad.

Risman (Harju maakoolide õp. liidu asemik) arvab, et liidu juhatusel «Kaja» kirjutuse peale mingit tähelepanu pöörduda poleks maksnud, kuna teada on «Kaja» vaenuline seisukoht õpetajate vastu juba tema endise kirjutuse «Õpetaja tragikomöödia» kaudu, kus üles kutsutakse maainimesi õpetajaid, kes mõne pahempoolse poliitilise voolu poolehoidjad, välja näljutama. Kui õpetajaskonnal on midagi ütelda liidu juhatusel kohta, siis teeb ta seda ise oma organisatsioonide kaudu, jättes tähelepanemata parempoolsete ajalehtede sihilikud ja ülekohtused süüdistused.

Uustalu (Läänemaa õp. liidu asemik) teatab oma liidu nimel Rõbakovi ettepanekut.

Marfeldt (Viljandimaa l. a.) lisab oma endisele teadaandele juure, et Viljandimaa õp. liidu 9 ühikut liidu juhatusel oma otsused E. O. L. juhatusel tegevuse kohta on saatnud, milles E. O. L. juhatusel usaldust avaldatakse; ainult 2 ühikut on peale usaldusavalduse veel juurde lisanud resolutsioonidele sooviavalduse, et E. O. L. juhatusel ei tohiks olla isikuid, kes väljaspool Eesti riikluse tunnustamist.

Sõster (Narva õp. seltsi asemik) teatab, et nemed Narvas «Kaja» ei loe, sellep. süüdistustest liidu juhatusel kohta alles liidu juhatusel enese ringkirja kaudu teada saanud. «Päevalehe» süüdistused on aga sihitud peasjalikult asemikkude kogu vastu. Narva õpetajate seas on liidu juhatusel täieline poolehoid, ainult ühes küsimuses olla lahk-

mõtteid — kas võivad liidu juhatuses olla isikud, kes pole enam elukutselised õpetajad. Toetab Rõbakovi ettepanekut.

S. Valge (Tallinna õp. seltsi asemik) teatab, et Tallinna õpetajate seltsis arvamine valitseb, nagu poleks liidu juhatus tagasiastumine küllalt põhjendatud. Toetab Rõbakovi ettepanekut.

Väli (Järvamaa õp. liidu asemik) teatab Rõbakovi ettepanekut. Parempoolse ajakirjanduse süüdistused on ülekohtused ja kurnatavalt sihitud vaenukülvamiseks õpetajaskonnas eneses.

Rumma (Tartu õp. seltsi asemik) teatab, et Tartu õp. selts informatsiooni puudusel kindlat seisukohta pole võtnud. Asemikkudele on volitused antud pärast aruannete ärakuulamist talitada oma parema äratundmise järele. Uhib ettepanekuga liidu juhatusel usaldust avaldada ja ametisse tagasi paluda, kuid on arvamisel, et juhatus liikmed ei tohiks süüdistusteks anda sarnast materjali, nagu paberimüümine juhatus enese liigetele.

Rummo ja Annusson teevad Tartu asemiku seletuse kohta märkuse, et paber müüdi väljaspool liidu juhatus seisvale isikule, pärast seda, kui paberit tagajärjetult oli pakutud kuuele kirjastusariile ja kahele trükikojale Tallinnas; müük oli tingitud äärmisest rahalisest kitsikusest, kuna mitmel liidul oli olemata liikmemaks.

Möller (Virumaa õp. liidu asemik) teatab, et Virumaa õpetajate liit E. O. L. juhatusel usaldust avaldab, palub juhatus oma tegevust jätkata ja koolipoliitika parempoolse kaldumiste vastu reageerida.

Klement (Tartumaa õp. liidu as.). Tartu maakonna õpetajad on avaldanud kahesuguseid arvamisi: ühelt poolt toonitatakse, et E. O. L. juhatuses ei võiks olla inimesi, kes eitavad Eesti riiklust ja ei ole praegusel momendil õpetajad; teiselt poolt eitatakse poliitilise meelsuse arvesse võtmist õpetajate Liidu, kui keskühisuse, tegelaste hindamise juures. Paneb ette nendes küsimustes kindel seisukoht võtta.

Usai (Petserimaa õp. liidu as.) ja Hering (Räpina õp. ühingu liige) toetavad Rõbakovi ettepanekut.

Pärast seisukohtade ärakuulamist asub juhataja ettepaneku hääletamisele.

Rummo paneb ette enne hääleta-

mist asemikkude volitused läbi vaadata, et ära hoida igasuguseid ekstsentrismi.

Martinson paneb ette enne üldise resolutsiooni hääletamist seisukoht võtta, kas on poliitiline meelsus mõõduandev liidu juhatus liigete ja üldise liidu tegelaste valimistel.

Rõbakov arvab, et mitte õpetajate asi pole oma ametivendade poliitilist meelsust uurida, selleks on riigivalitsus ja politsei; õpetajaskond hindab oma liikmeid kutse eetika ja isiklike võimete seisukohalt. Küsimust mitte tegelikkude õpetajate juhatuses olemise kohta on võimata harutusele võtta, sest nad on ikkagi elukutselised. Õpetajad ja võivad pärast erakordsete teistsuguste ametite ja kohuste täitmist jällegi koolitööle asuda.

Rumma (Tartu) arvab, et mingit seisukohta võtta poliitilise meelsuse kohta tarvis ei ole.

Annusson konstateerib, et kõik sennised juhatus otsused on tehtud solidaarselt, lahkuminekuid poliitilisel pinnal pole ette tulnud.

Adamsson teeb ettepaneku: poliitiline meelsus ei tohi õpetajate liidu juhatus liigete valimistel mõõduandev olla.

Pärast 10-min. vaheaega, kui mandaat-komisjon (Uustalu, Rumma ja Käpa) asemikkude volitused läbi vaadanud ja nad õigeks tunnistanud (koosoleolekul 48 hääleõiguslist asemikku), võetakse vastu ühelhäälel järgmised resolutsioonid:

1) Ilmavaade ja poliitiline meelsus ei tohi õpetajate liidu juhatus liigete kuikaüleldseliidu ja õpetajate organisatsioonide tegelaste valimistel mõõduandev olla.

2) Eesti õpetajate liidu asemikkude kogu, ära kuulvates liidu juhatus ja revisjonkomisjoni aruanded, resolutsioonid ja seletused kohtadelt, leiab, et liidu juhatus vastu ajakirjanduses tõstetud süüdistused on ebaõiged, sihilikud ja ülekohtused, avaldab liidu juhatusel usaldust ja palub teda oma tegevust jätkata selle aasta

3. jaanuari asemikkude kogu otsuste põhjal.

Pärast lühikest läbirääkimist juhatusel liigetega, teatab esimees Annusson, et juhatus nõus on tegevust jätkama; sellega langeb päevakorra järgmine punkt, «Uue juhatuse valimine», ära.

Vene õpetajate liidu asemikud teevad ettepaneku endist juhatust täiendada Vene õp. liidu esitajaga. Läbirääkimistel jõutakse otsusele, et otstarbekohane pole juurdevalimisi korraldada tegevusaasta keskel; teiseks viiks see liidu juhatuse valimise rahvuslise vahtegemise pinnale, kuna liidu juhatuse koosseisu võiks teha ärarippuvaks rahvuslisest küsimusest. Küsimus otsustatakse jätta lahtiseks järgmise juhatuse valimiseni, liidu juhatusele aga õigus anda ükskõik missugusest rühmast esitajaid kutsuda osa võtma juhatuse koosseisust informatsiooni otstarbel.

Vene õpetajate liidu asemik Michelson teatab, et vastuvõetud otsus neid rahuldab.

Pärast lõuna vaheaega algab koosolek uuesti kell 5.

Rummo annab aru liidu juhatuse eeltödest V. üleriiklise õpetajate kongressi korraldamise asjus. Liidu juhatuse on välja töötanud üksikasjalise kongressi kava (vaata käesoleva nr. leheküljel 127), milles ette nähtud algkool, keskkool, täiendusharidus ja õpetajate päevaküsimused. Kuna IV. kongressi tähtsam osa oli algkool tema täies ulatuses, keskkooli puudutati ainult nii palju, kuivõrd see ühenduses algkooliga kui tütluskooli osaga — eeloleval kongressil tuleks aga keskkool asetada kõige tähtsamale kohale. Selle kõrval on aga tähtis läinud aastal võetud seisukohti algkooli küsimuses süvendada. Esimest korda õpetajate kongressil tuleks kõne alla täiendus- ehk väliskooli haridus, sest õpetajal tuleb tegelikus elus selle külmusega õige palju tegemist teha.

Annusson täiendab aruannet, peatades lähemalt üksikute punktide juures.

Läbirääkimiste järele, kus ühelt poolt soovitatakse kava lühendamist (Rö-

bakov) mootiivides, et töö liig koormavaks ei muutuks, teiselt poolt ettepanakse kindlaid otsuseid ainult neis küsimusis vastu võtta, mis kohtadel enam-vähem läbisõelatud (Marfeldt), kuna osa kavas ettenähtud punktidest ära kuulatakse referaatide näol, ilma otsuste tegemata — kiidetakse ühel häälel juhatuse ettepanek (kongressi kava) heaks, juhatusele vabadus jättes kavas tarbekorral muudatusi ette võtta, arvesse võttes asemikkude kogu koosolekul toodud soovivaaludusi.

Narva õp. seltsi asemiku Sõsteri ettepanek, V. õpetajate kongressi päevakorda võtta iseseisva punktina IV. ülerõp. kongressi otsuse revideerimine õpetajate osavõtmise kohta vaimulikkudest talitusest lükatakse rõhuva häälteenamusega tagasi.

Uhis-Soome koolikongressi Eesti peatoimkonna sekretäär Karl Ounapu tutvustab koosolejaid koolikongressi eeltööde ja peatoimkonna kavatsustega; annab seletusi üksikute asemikkude küsimuste peale Soome sõidu võimaluste kohta.

Liidu organiseerimistoimkonna ettepanekust, avada Liidu juhatuse juure koolikohtade büroo, annab aru Liidu sekretäär Rummo. Büroo registreeriks vabaid koolikohte ja õpetajaid, annaks õpetajatele järelekuulimiste peale teateid üksikute koolikohtade väärtuse, ümbruskonna j. n. e. üle. Teadete saamiseks koolikohtade üle kavatsetakse korraldada ankeet. Ettepanek võetakse vastu.

Õpetajate palga- ja pajuksiseaduse kohta annavad pikemaid seletusi Riigikogu hariduskomisjoni liikmed Annusson, Martinson ja Kana. Hariduskomisjon on palgaseaduse eelnõu välja töötanud ja Riigikogu juhatusele ära annud. Eelnõu on käesoleval momendil Riigikogu rahaasjanduse komisjonis.

Liidu juhatuse kavatsustega referentide küsimuses V. üleriiklisel õp. kongressil tutvustavad Annusson ja Rummo.

Koosolek lõpeb kell 8.20 m. õhtul.

V. Üleriiklise õpetajate kongressi kava.

Kongressi koht: Tallinn.

Aeg: 16., 17. ja 18. juuni 1921. a.

I. Kongressi avamine ja töökorraldus.

II. Üldsisulised referaadid.

1. Sundusliku alghariduse teostamise saavutused 1920-21. õppeaastal.
2. Koolituuendus ja kool.
3. Praegune Eesti keskkool.
4. Võõrad keeled Eesti koolis.
5. Täiendus- (väljaspool kooli) haridus Eestis.
6. Kõlbline kasvatus koolis.
7. Opetaja ilmavaade.

III. Algkool.

1. Uued õppekavad.
2. Kooli lähenemine töökooli põhimõttele.
3. Oppevahendid.
4. Kooliaiad ja kooliümbrus.
5. Aruanded koolipraktikast.
6. Koolieelne haridus.

IV. Keskkool.

1. Tulevase Eesti keskkooli põhijooned.
2. Keskkooli õppetegevusline ulatus (õppekava piirid).
3. Üksikute kooliastmete ja tüüpide vahakord (alg-, kesk- ja kõrgem kool).
4. Keskkoolide võrk.
5. Erikoolid.
6. Võõrad keeled keskkoolis.
7. Keskkooli õpetaja.

V. Täiendusharidus.

1. Rahvatülikoolid ja kursused linnas ja maal.
2. Algkool ja täienduskool.
3. Ohtukeskkoolid.
4. Rahvaharidustöö ja õpetaja.

VI. Opetaja päevaküsimused.

Pärast üldsisuliste referaatide arakuulamist jaguneks kongress sektsioonideks (algkooli, keskkooli, täiendushariduse ja õpetajate päevamurede sektsioonid), kus üksikasjalisem töö ära

tehtaks ja ettepanekud välja töötataks üldkoosolekul vastuvõtmiseks.

Kongressist võtavad osa:

a) Hääleõigusega: 1. kohaliste õp. ühingute edustajad, iga 10 liikme pealt üks edustaja. 2. maakonna liitude ja iseseisvate õp. seltside juhatuste edustajad, igast ühest üks edustaja. 3. Eesti Opetajate Liidu asemikkude kogu liikmed. 4. Eesti Opetajate Liidu juhatuse liikmed.

b) Sõnaõigusega: kõik organiseeritud õpetajad (Eesti õp. Liidu liikmed).

Volitused kongressi hääleõigusistele liigetele annab välja see asutus, kes edustaja delegerib (ühingu edustajale — ühingu peakoosolek, liitude juhatuste edustajale — liidu juhatuse jne.).

Opetajad, kes soovivad kongressist osa võtta sõnaõiguslise liikmena, saavad kongressi pääsetähe kohalise ühingu liikme kaardi ettenäitamisel. Maks kongressi kulude katteks — igalt osavõtjalt 25 marka.

Referaatide ülesandmise lõpptähtaeg on 15. mai.

Õpetajale, haridustegelastele ja kirjastusäridele.

Uhis-Soome koolikongressi peatoimkonna ülesandel teatab Eesti toimkond järgmist:

1. Kongressist osavõtjad peavad oma soovist teatama enne 1-st juuni kuu päeva aadressil: Helsinki, Annankatu 9. Kansakoulujen Kanslia. Teatuses peab olema tähendatud osavõtja nimi, kutse ja täieline aadress.

2. Kongressi osavõtumaks on 25 Sm. mittedoomlastelt. See maks õigustab pääsu näitusele ja kõigile kongressi ettevõtetele, samuti saab selle maksu eest kongressi protokollid.

3. Kuna messe korteritoimkond on oma hooleks võtnud korteri soetamise kongressist osavõtjale, siis võivad soovijad seda saada ainult kongressi ajaks aadressil: Messujen majoi-tustoimisto, Helsinki, Fredrikinkatu 14. Tellimine tuleb ära anda enne 1-st mai

kuu päeva. Maks on: ühiskorterites 20 Smk. kongressi aja eest (saab öle koti), ühiskorterites 50 Smk. (saab voodi riided). Soovijad peavad teatama oma nime, kutse ja täielise aadressi.

4. Eesti kirjastusäridele on võimalus näituse ruumides välja panna oma õpi-, kooli ja muudki kirjandust.

Omalt poolt teatab Eesti toimkond järgmist:

1. Eesti toimkond võtab nagu seni vastu eelmisi teadaandeid Peatoimkonnale edasiandmiseks. Kuid need teadaanded peavad nii aegsati tulema, et võimalus oleks neid tähtajaks Soome saata ja iseäranis sõiduvõimalust luua, mida peab aegsati tegema. Selleks on vaja teada osavõtjate arv.

2. Osavõtjad peavad rehkendama vähemalt 1500—2000 marga kuludega (sellest osavõtumaksu 25 Smk. ja korter 20 Smk.). Eesti raudteedel hinnaalandust ei ole loota, kuid raudteevalitsus juhib tähelepanu veotariifi § 7 peale («Riigi T.» nr. 8 s. a.), mille järele reisi- ja reisijaid võib vedada tarvidust mööda kilarongiga mittekõetavates kaubavagunites 50% maksu eest II. kl. pileti hinnast, kui samasse jaama kogub vähemalt 20 inimest, kellel sama sõidusiht.

3. Peatoimkonnale on saadetud

järgmised Eesti laulud segakoorile: a) Kui ma olin väiksekene, b) Tule koju, c) Pidu hakkab, d) Pulma lust (M. Hermannil lauluk. II), e) Kuule, kuis naabri Mari laulab, f) A. Lätte, Kuld-rannake. Need laulud trükitakse ära kongressi kavas üldiseks laulmiseks soomlastega.

Peatoimkond saatis Eesti toimkonnale kogu Soomes üldiselt lauletavaid laule ühele häälele. Osa tuttavamaid neist on paljundatud ja saadetakse kätte kohalikele toimkondadele (Maamme, Suomen laulu, Isänmaalle, Kansalaislaulu, Savolaisten laulu, Laulu Vuokselle, Vieraalla maalla, Suomen Salassa).

Eesti toimkond palub kongressist osavõtjaid ära õppida «Kutses» avaldatud laulud nelja häälega ja üldiseks laulmiseks määratud laulud ühegi häälega.

Eesti toimkond palub veel:

a) et koolid oma ajalugude kirjelduse tingimata läbi viiks.

b) et lasteaiad enesest toimkonnale rutuliselt teateid saadaks (asukoht, iga, korraldus, kasvatatavad ja kasvatajad).

c) et kohalikud toimkonnad teadustaks kavatsustest kongressi alal.

Uhis-Soome koolikongressi korraldab Eesti toimkond.

Koolidele ja õpetajaile.

Tartust sõidavad seminaari juhataja hra J. Tork ja õpetaja J. Rumma suvisel vaheajal Saksamaale, et ühelt poolt tutvuneda sealsete koolide, eriti seminaaride, õppekorraldusega ja teiselt poolt koha peal soodsamates tingimustes valida välja hädalitemaid õppevahendisi. Omamaa äride kaudu on senni nende tellimine võimatu olnud, kohapeal võiks aga paremaid asju välja valida, ning odavamalt osta. Raamatute suhtes suureneks see võimalus antikvariaatide läbi vaatamisega. Juhime õpetajate tähelepanu selle sõidu peale. Et on astunud mitme äri- ja kirjavahetusesse, siis ei teeks suuri raskusi ka teistele koolidele kaasa tuua tarvilisi õppeabinõusid ning kirjandust. Peaks üksikasjaliste nimekirjade kokkuseadmise raskusi tegema, on sõitjad valmis kohtadelt saadud näpunäidete põhjal seda eneste hooleks võtma.

Vastutav toimetaja: Jüri Annusson.

Väljaandja: Eesti Õpetajate Liit.

O.-ühis. „Waba Maa“ trükkkoda Tallinnas.

Ilmus trükist:

Vaateõpetus ehk kodulugu I.

Johannes Kühneli

järele tõlkinud

Ketty Michelson-Silde.

Hind 70 marka.

LADU: Eesti Õpetajate Liidu büroos.

Tallinnas, Pikk tänav 54.

Kõnetraat 14-63.

Tähtis koolivalitsustele, õpetajatele ja haridustegelastele.

Asutava Kogu poolt 7. mail 1920. a. vastuvõetud

„Avalikkude algkoolide seadus“

ühes

Vabariigi Valitsuse poolt 17. sept. 1920. a. vastuvõetud määrusega seaduse elluviimise kohta.

Hind 30 marka.

LADU Eesti Õpetajate Liidu büroos

TALLINNAS, Pikk tänav 54.

Kõnetraat 1463.

KASVATUSTEADUSLINE AJAKIRI
„KASVATUS“

ilmub Eesti Õpetajate Liidu väljaandel 1921. aastal

kahes osas:

1. Pool-kuukiri, mis ilmub iga kuu 15. ja 30. p. ja sisaldab lühemaid kirjutusi pedagoogilistest ja metoodilistest küsimustest, koolitöö ülevaateid Eestis ja välismaal, arwustusi koolikirjanduse alalt ja organisatsioonide teateid.

2. Teise osa moodustavad pikemad pedagoogilised ja metoodilised tööd, mis ilmuvad kaasannetena perioodilisele väljaandele üksikute raamatutena, kogusummas 24 trükipoognat. Neist ilmuvad käesoleval aastal:

1. Vaateõpetus (Kodulugu) II-tegelik osa.
2. Uuemad voolud kasvatusteaduses.
3. Töökool.
4. O' Shea, Aktiivsuse tähtsus kasvatuses.

„KASVATUSE“ tellimishind kuus on:

ühes kaasannetega — 60 marka; ilma kaasanneteta — 40 marka.

===== Üksik nummer 25 marka. =====

Endised aastakälgud: 1919. a. — 90 marka, 1920. a. — 360 marka.

Suurema hulga eksempl. tellijaile 30% hinnaalandust.

Adress: Tallinn, Pikk tän. 54. „KASVATUS“

Telefon 14—63.

Eesti õpetajate Liidu Juhatus.